

KAUNAS UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE
VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

UGNĖ ŽALKAUSKAITĖ

**SCHOOL-TO-WORK TRANSITION PHENOMENON IN
LITHUANIA: A CASE OF DISABLED YOUTH**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Sociology (05S)

2016, Kaunas

Doctoral dissertation was prepared at Kaunas University of Technology, Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Institute of Public Policy and Administration during the period of 2011-2016. The studies were supported by Research Council of Lithuania.

Scientific Advisor:

Assoc. Prof. Dr. Rūta BRAZIENĖ (Kaunas University of Technology, Social Sciences, Sociology, 05S)

Dissertation Defence Board of Sociology Science Field:

Prof. Dr. Vylius LEONAVIČIUS (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Sociology, 05S) – **Chairman**;

Prof. Dr. Habil. Arvydas Virgilijus MATULIONIS (Lithuanian Social Research Centre, Social Sciences, Sociology, 05S);

Prof. Dr. Rūta MUKTUPĀVELA (Latvian Academy of Culture, Social Sciences, Sociology, 05S).

Prof. Dr. Jonas RUŠKUS (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Education Science, 07S);

The public defence of the dissertation will be held at 10 a.m. on the 28th of October, 2016 at the public meeting of the Board of Sociology Science field in the Rectorate Hall of Kaunas University of Technology.

Address: K. Donelaičio St. 73-402, LT-44024, Kaunas, Lithuania.

Tel. no. (370) 37 300 042; fax (370) 37 324 144; e-mail doktorantura@ktu.lt.

Editors: Armandas Rumšas and Ilona Petrovė (Publishing Office “Technologija”)

The summary of the dissertation is sent out on the 28th of September, 2016.

The dissertation is available on the internet <http://ktu.edu> and at the libraries of Kaunas University of Technology (K. Donelaičio St. 20, Kaunas), Lithuanian Social Research Centre (A. Goštauto St. 11, Vilnius) and Vytautas Magnus University (K. Donelaičio St. 58, Kaunas).

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

UGNĖ ŽALKAUSKAITĖ

**PERĖJIMO IŠ ŠVIETIMO SISTEMOS Į DARBO RINKĄ
FENOMENAS LIETUVOJE: NEIĞALAUŠ JAUNIMO ATVEJIS**

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, sociologija (05S)

2016, Kaunas

Disertacija rengta 2011-2016 metais Kauno technologijos universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto Viešosios politikos ir administravimo institute. Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinė vadovė:

Doc. dr. Rūta BRAZIENĖ (Kauno technologijos universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S)

Sociologijos mokslo krypties disertacijos gynimo taryba:

Prof. dr. Vylius LEONAVIČIUS (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, 05S) – **pirmininkas**;

Prof. habil. dr. Arvydas Virgilijus MATULIONIS (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija, 05S);

Prof. dr. Rūta MUKTUPĀVELA (Latvijos kultūros akadēmija, socialiniai mokslai, sociologija, 05S).

Prof. dr. Jonas RUŠKUS (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, 07S);

Disertacija bus ginama viešame sociologijos mokslo krypties disertacijos gynimo tarybos posėdyje 2016 m. spalio 28 d. 10 val. Kauno technologijos universiteto Rektorato salėje.

Adresas: K. Donelaičio g. 73-402, LT-44029 Kaunas, Lietuva.

Tel.: (370) 37 300 042; faks. (370) 37 324 144; el. paštas doktorantura@ktu.lt.

Redagavo: Armandas Rumšas ir Ilona Petrovė (Leidykla “Technologija”)

Disertacijos santrauka išsiųsta 2016 m. rugsėjo 28 d.

Su disertacija galima susipažinti internete (<http://ktu.edu>), Kauno technologijos universiteto (K. Donelaičio g. 20, Kaunas), Lietuvos socialinių tyrimų centro (A. Goštauto g. 11, Vilnius) ir Vytauto Didžiojo universiteto (K. Donelaičio g. 58, Kaunas) bibliotekose.

ACKNOWLEDGEMENTS

I would like to express my sincere gratitude to my scientific supervisor Assoc. Prof. Dr. Rūta Brazienė for being involved into the academic field, for providing support, professional advice and encouragement during my doctoral studies. It is due to her that I have gained more knowledge and obtained better understanding of my dissertation topic. I would especially like to thank to my scientific supervisor for the work opportunity at the project “Transition of Lithuanian youth from education to labour market: development of monitoring system” and for being a part of the team of researchers.

Special thanks to young disabled people for participation in my research, trust and disclosure of experiences about their professional path.

I would like to express profound gratitude to my family for their emotional support, encouragement and patience during all the academic period.

Finally, I would like to thank my colleagues, Doctoral studies office, editors Ilona Petrovė and Armandas Rumšas, team of Publishing House “Technologija” for quality improvement of my dissertation and effective solving of problems.

SUMMARY

The relevance of the research. Over the last two decades, significant social, political and law-based changes have been taking place in Lithuania. In this context, the attitude to the people with disabilities has changed as well: people with disabilities have become more visible in public places, new strategic documents related to the social participation of disabled people are being presented and approved. Education and labour market participation of the disabled is defined as a significant part of the well-being of disabled people. The medical approach to disability (i.e., the medical model of disability) which used to be predominant in Lithuania during the Soviet Regime could be described as *non-functional* in the context of democracy. Disability gained the status of a social phenomenon requiring adequate and appropriate measures of social policy. In other words, the *medicalized* perception of disability (which is given biomedical shape e.g. disease, illness, etc.) and which could be eliminated through medical measures has been ousted; health care specialists have changed their attitude by accepting the policy of openness, equality and non-discrimination / destigmatization regarding people with disabilities in our society.

The regaining of independence caused the transition from the institutionalisation of disabled people and the shift of the health care system policy and authority enforcement so that equality within the social environment and its openness could be ensured in Lithuania. Since 1991, the legal basis, acceptance and implementation of strategic documents have been developed, and since 2004, the transfer of political regulations from European social policy into national level has taken place as well. 2010 could be described as one of the most important years for people with disabilities when Lithuania ratified the *UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* and undertook to ensure as well as to promote the participation in the civil, political, educational, economic, social and cultural spheres with equal opportunities for people with disabilities. The *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* could be treated not only as an intersectoral instrument with legitimate power but also as a revolution of the disability perception and the paradigm of humanity as well. In the context of the *Convention*, disabled people are treated not as objects of care, medical treatment and social security but rather as subjects endowed with abilities, equal rights as well as responsibility for their life and decisions in different social areas.

According to the institutions providing data on disabilities / disabled people in Lithuania (the Department for the Affairs of Disabled under the Ministry of Social Security and Labour, the Ministry of Social Security and Labour, etc.), there are as many as 8.9 percent disabled people living in Lithuania, i.e. every eleventh citizen of the country does have a condition of

disability caused by physical, sensory, intellectual and / or emotional impairment. Despite the fact that the number of people first-time considered as disabled has been decreasing since 2009, statistical data still shows social segregation and unfavourable situation of the people with disabilities. Such *normal* and *for granted* areas as education, employment, social participation tend to be hardly accessible or totally inaccessible to these people, especially to those with severe disabilities. Statistical data discloses that only every fourth (25 percent) disabled person in Lithuania is active in the labour market and has the “employed” status. The number of working disabled people in Lithuania is growing from year to year. However, compared to the average of the European Union, the number of employed people with disabilities persists still visibly low¹ (The European Disability Strategy 2010-2020, 2010). According to the Lithuanian Labour Exchange under the Ministry of Social Security and Labour, more than 40 percent of all the registered disabled people looking for work do not have any working experience. Moreover, 36 percent of those are graduates of secondary education schools and do not have any professional qualifications. It can thus be assumed that limited participation in the education system, especially in the higher education segment, is one of the most important reasons related with unemployment and professional obstacles faced by people with disabilities. It is important to note that only half of all secondary education graduates with disabilities in Lithuania continue their education in high schools (universities and colleges) or pursue vocational training. During the 2014-2015 school year, students with disabilities constitute as little as 2 percent of all students in the higher education system, and only 3 percent of all students at vocational schools². Post-secondary education could be characterized as one of the most significant condition leading to the successful transition from education into the labour market of young people with disabilities. However, disabled youth often “drops out” of the education system after graduation from secondary school.

Disabled youth transition from the education system into the labour market is usually considered not only in the field of sociological researches but also in the context of the social policy. Moreover, the phenomenon of school-to-work transition of the disabled youth includes different institutional, structural, economical, ideological, etc. contexts (the national labour market policy, regulation mechanisms and principles of the labour market, implementation/assurance strategies of social participation and others).

Considering the research field covering the school-to-work transition of the disabled youth, aspects of this phenomenon disclose the profusion and variety of theoretical as well as methodological approaches: *professional identity and career planning* (Izzo, Lamb, 2003; Lorenz, 2011), *the importance of early professional experience* (volunteering, working during the summer, etc.) *for the*

¹The share of working disabled people in European Union is up to 50 percent.

²Similar trends have been revealed in the statistical analysis during the last five years.

career of the disabled (Carter et al., 2010; Sum et al., 2008), *differences between disabled young men's and women's employment / employability and participation in the labour market* (Jones, Latreille and Sloane, 2003; Noonan et al., 2004; Rigg, 2005, etc.), *employment policy and synergy between international ir national employment initiatives oriented towards disabled people (international standards transferring into the national level)* (Izzo, Lamb, 2003; Charema, 2013; Levinson, Palmer, 2005; Magoulios, Trichopoulou, 2012), etc.

Disabled youth's transition from the education system into the labour market is different from other youth groups in terms of three essential aspects: the fact of disability, the particularity of education and the need for appropriate working conditions. The young age is perceived as a significant stage during an individual's development consisting of manifold changes: the transition from one social status to another, the transition from one social role to another by learning new social roles, leaving the parent's household and the creation of a new (own) family, the transition from education into the labour market, etc. Different trajectories of school-to-work transition (from one education level into another, from the education system to professional activity, etc.) cause particular challenges to young people with disabilities. These aspects are highly related to the increasing responsibility for choices as well as decision making which are inherent in the quality of life, well-being and subsequent life stages as well. However, disabled youth with any specific nature of disabilities (physical, sensory, mental etc.) face plenty of obstacles during the school-to-work transition which are far less relevant to people without disabilities, namely, with availability problems (limitations) of the education /work environment and/ or negative attitudes of their teachers /employers. It could be stated that these obstacles cause negative effects concerning the transition from education into the labour market (Carter et al., 2010; Charema, 2013; Davies, Rupp and Wittenburg, 2009; Fichten et al., 2012; Gillies, 2012; Honeycutt, Wittenburg, 2012; Magoulios, Trichopoulou, 2012; Wittenburg, Loprest, 2007).

The phenomenon of the school-to-work transition is inherent from two different but related fields: the education system and the labour market. In the field of an education system based on the principles of transparency, accessibility and equality, the perception of vocational identity is shaped as well. Moreover, the level of education increases the employability potential as well as the competitiveness of the disabled youth in the labour market. According to this attitude, the involvement of the disabled youth into the field of labour market (opportunities, obstacles, the success of transition) must be analyzed through the field of incorporation within the education system. Despite the positive changes in the area of education of pupils with special needs in Lithuania (considering that a major part of the disabled successfully participate in general education programs, there are still significant difficulties remaining in the field of the

education system related to different opinions and attitudes toward integrated/inclusive education. Because of the negative attitude of teachers and the inappropriate conditions in the education system, the disabled youth encounters obstacles and negative consequences during the school-to-work transition (Grincevičienė, 2005; Gudonis, Mockevičiūtė, 2008). It should be noted that young disabled people usually give preference to centers of special education or schools of vocational education after graduating from general schools. Comparing to the youth without disability of the same age, disabled young people are less willing to take the decision to continue learning in higher education institutions (colleges and universities) and more frequently drop out of the education system prior to graduation. Credentialism and high standards / requirements in the labour market restrict the opportunities of the disabled youth (especially those without high school education qualifications) for successful transition/participation in the labour market. It should be remarked that early dropping out and other difficulties in the education system related to young disabled people are gaining more attention from scientists as well as employment policy developers in Lithuania (Adomavičienė et al., 2012; Kriščiūnas, Samėnienė and Stapulionytė, 2005; Kuodytė, Pajarskienė, 2012; Lithuania: 2015 m. Nacionalinė reformų darbotvarkė, 2015; Okunevičiūtė-Neverauskienė, 2012; Okunevičiūtė-Neverauskienė, Moskvina, 2014; Pocius, 2008; Rėklaitienė, Karpavičiūtė and Požėrienė, 2011; Rudžinskienė, Rudokaitė, 2014; Ruškus, 2007; Ruškus, Baranauskienė, 2004; Ruškus et al., 2006; Šėporaitytė, Tereškinas, 2007; Vinikaitytė-Ruškė, Neverdauskienė and Barcytė, 2010; Zmitravičius, Grigas, 2010, etc.).

The research problem is formulated as a statement that the transition of the disabled youth from the education system to the labour market depends on the interactions between disabled and non-disabled people's habitus, generated capitals, practices and social-structural, political as well as other factors creating favorable conditions for the transition, or, on the contrary, limiting the transition opportunities. Fields of the education system and the labour market are two interconnected and inter-correlated structured as well as structuring spaces of power. **The research problem** of this dissertation is expressed by posing the following **fundamental questions**:

- 1) What are the main features of the school-to-work transition of the youth with disabilities in Lithuania?
- 2) What kind of opportunities and obstacles do the disabled youth face during the transition from the education system to the labour market?
- 3) How do habitus and various forms of capital affect the school-to-work transition of young people with disabilities?
- 4) What kind of social practices are observed during the school-to-work transition in two different fields of this phenomenon – in the education system and in the labour market?

- 5) How do the disabled youth accumulate and consolidate their power which would enable them to position themselves as well as to become involved into competition with non-disabled social agents?

The aim of this dissertation is to explore the phenomenon of the school-to-work transition in Lithuania.

The research objectives are as follows:

- 1) To disclose the theoretical aspects of the school-to-work transition phenomenon of the disabled youth by discussing the concept and the already existing models of disability as well as the concept of the transition from the education system into the labour market.
- 2) To analyze the situation of the disabled youth in the education system and the labour market; to discuss the education and employment policy of the disabled in the Republic of Lithuania.
- 3) On the basis of the Field theory as developed by Pierre Bourdieu, to carry out sociological analysis of the school-to-work transition phenomenon of the youth with disabilities.
- 4) On the basis of empirical research, to ground and clarify the transition of the disabled youth from the education system to the labour market.
- 5) To prepare recommendations for employment and education policy makers, specialists in the education system, representatives of the labour market (institutions focusing on recruitment, employers, social enterprises), NGOs, scientists / researchers, etc., highlighting guidelines for more active participation of the disabled youth in the education system and the labour market and recommendations for better intercommunication between these structures as well as successful transition of the disabled youth from the education system into the labour market in Lithuania.

The object of this research is the phenomenon of the school-to-work transition of the youth with disabilities in Lithuania.

Methodological approach. The research of this dissertation is based on the Grounded theory as a research methodology, i.e., the *Systematic Grounded Theory* as developed by Anselm M. Strauss and Juliet M. Corbin (1990) which is used for data analysis (GT development). Systematic GT has been chosen because of:

- **Philosophical background of systematic GT.** Strauss and Corbin, referring to the insights of pragmatism upholders Dewey (1937) and Mead (1917), highlight that all interpretations under the status of theory are temporary and cannot be described as some everlasting and unquestionable truth. Each theory was or is developed in a different society during a specific period and was/ is predetermined by different traditions, ideologies and regime(s) as well. Due to these reasons, every existing theory is by default distinguished by its instability / fluidity during a particular period and

requires a new theory based on the “here-and-now” existing empirical evidence as well as the introduction of new components.

- ***Development structure of systematic GT.*** GT version developed by Strauss and Corbin is based on the explicit structure and procedures for strategy development as described in the book “Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory” (Strauss and Corbin, 1990) and detailed in subsequent works (1998; 2008; 2015). The paradigm model suggested by Strauss and Corbin (1990) can be described as one of the most significant tools used for GT development. The paradigm model enables not only to reveal the processuality and dimensionality (different stages and different systems) of the school-to-work transition phenomenon but also to perform comprehensive analysis of the context, causal conditions, intervening conditions, action / interaction strategies and consequences disclosing and defining the phenomenon of the school-to-work transition.
- ***Theoretical and practical significance of systematic GT results.*** The transition of the disabled youth from the education system into the labour market is a completely new research area in the Lithuanian academic field. Therefore, by using authentic in-depth interviews and subjective experiences of the disabled youth, the author of this dissertation has been striving to be socially active and to contribute to the research field of disability studies and to the detailed understanding of the disabled youth school-to-work transition as well.

Theoretical approach. While constructing a GT concerning the school-to-work transition phenomenon of the disabled youth in Lithuania, the Field theory (1983) as developed by French sociologist Pierre Bourdieu (1930-2002) was used for the theoretical framing of empirical data. The Field theory belongs to the post-modern sociological paradigm and is related to such representatives of this paradigm as M. Foucault, J. F. Lyotard, J. Baudrillard, J. Derrida, etc. All representatives of postmodernism are united by one common aim – to compare subjective and objective oppositions as well as to reveal the significance of the subject and its identity in the harmony of these oppositions. According to Bourdieu (1983), the position of social agents in a particular social field can be described not only through their properties (resources, attributes, etc.) but also through a network of objective relationships between particular positions (specific places in the social space / structure of relationships) in a particular field. Bourdieu (Bourdieu, 1983; Bourdieu, Waquant, 1992; Bourdieu, Waquant, 2003) and other developers of the Field theory (Lewin, 1951 [2007]; Martin, 2003; Martin, 2011, etc.) emphasize that in pursuance to clarify the social action of social agents it is necessary to analyze the field as a system of relationships between positions and to refuse methodological individualism (limited by the

individual level) and methodological holism / structuralism (limited by the level of the social structure).

Analysis of the school-to-work transition of the disabled youth in the framework of the Field theory by Bourdieu is valuable because of its capacity to clarify the changing reality as well as the societies of post-modernity in that constant *fight* exists between the imposed norms. The *fight* between the disabled and the non-disabled society (social groups) exists due to the self-granting citizenship, equality and the needs of social inclusion experienced by the people with disabilities. The Field theory (1983) and its fundamental concepts (*field*, *capital* and *habitus*) grant a possibility to analyse the tension rising between the disabled people and other social groups, strategies of (self-)enablement, etc. Besides, the Field theory by Bourdieu belongs to the category of the critical theory focusing on the agent's social action and the impact of the social action on social structures. The critical theory is also oriented towards the issue of predominance which could be described as one of the most essential issues in terms of analyzing the phenomenon of the school-to-work transition.

Scientific novelty and significance of the dissertation can be based on the following aspects:

- **The object of the research – the transition from the education system to the labour market – is a novelty** in the Lithuanian academic discourse. The project “Transition of Lithuanian youth from education to labour market: development of monitoring system” conducted by scientists of Kaunas University of Technology is one of the pioneering scientific researches in Lithuania based on complex analysis and evaluation of the impact of the Lithuanian education system and the labour market on the disabled youth's school-to-work transition³. Analysis of researches related to disabled people / youth with disabilities in Lithuania shows that analysis is usually limited to only one field of the school-to-work transition phenomenon: either the education system (analysis of special education, evaluation of integrated / inclusive education, attitudes of specialists working in education institutions, education quality for people with disabilities, obstacles in higher education, the openness of the education system, etc.) or the labour market (uncovering the attitudes of employers, analysis and efficiency of the active labour market policy tools, the employment situation of people with disabilities etc.) is only covered within any single research.
- **Complex analysis of the phenomenon of the school-to-work transition.** During the research of this dissertation, the phenomenon of the disabled youth's transition from education to the labour market is analyzed as a

³Empirical findings and theoretical insights gathered during the project are widely discussed in publications of scientists' team members (Brazienė, Dorelaitienė, 2012; Brazienė, Dorelaitienė and Žalkauskaitė, 2013; Brazienė, Merkys, 2013; Brazienė, Mikutavičienė, 2013).

process in which different spheres, structures as well as institutions of education systems (special, general and higher education, vocational training, etc.) and the labour market (profit-seeking organizations, NGOs, social enterprises, vocational rehabilitation institutions, etc.) are involved. Paradigm models presented in the third part of the dissertation reveal and enable the reader to perceive not only specific aspects of the disabled youth's transition from education to the labour market but also the structure of the factors determining the experiences, opportunities and obstacles of the disabled youth during particular stages of the school-to-work transition (from special education schools to general education institutions; from general education to vocational training / higher education institutions; from vocational training / higher education institutions to the first job; from general education schools to the inactive position in the labour market, etc.).

- **Grounded theory methodology** is based on the systematic GT strategy created and developed by Strauss and Corbin (1990). Although GT is theoretically discussed by Lithuanian researchers (Jurgaitytė-Avižinienė, 2012; Petružytė, 2008; Žydžiūnaitė, Virbaliienė and Katiliūtė, 2006, and others) and has been gaining more consideration from scientists and researchers during the last decade, it is rarely used as a research strategy for empirical works in the field of social sciences⁴.

Structure of the dissertation. The present dissertation consists of an introduction and three main parts, featuring the theoretical, methodological and empirical dimensions of the research. The work is summarised by recommendations, conclusions, a list of references and annexes.

The first main part of the dissertation “*Theoretical interpretation of school-to-work transition phenomenon of youth with disabilities*” briefly discusses the changes of ontology on disability, the situation of the disabled youth in the education system and the labour market in Lithuania by providing adequate attitude toward the education and employment policy oriented towards people with disability. The analysis of the school-to-work transition phenomenon

⁴Six dissertations in the field sociology in Lithuania have used GT. Rimaitė (2009) used GT for the research of the GMO discourse in the Lithuanian media. Rapolienė (2012) examined the identity of aging in Lithuania by combining GT as a method with discourse analysis and content analysis. Ruolytė-Verschoore (2012) chose the GT strategy for analysis of the disabled student involvement in Lithuanian universities. By employing GT, Jasiukevičiūtė (2014) sought to disclose the identity reconstruction of alcohol-addicted persons during their abstinence period. Orlova (2014) pursued the aim to develop GT capable to explain subjectively experienced factors of the quality of life of elderly people living in institutions providing social care; fathering practices and their relation to the masculinity concepts of males were the object of the dissertation by Šumskaitė (2014) employing GT as a tool.

of the youth with disabilities is based on Pierre Bourdieu's Field theory (1983) and its fundamental concepts: *field*, *capital* and *habitus*.

The second part of this dissertation is called "*Research methodology of disabled youth school-to-work transition phenomenon in Lithuania*". In this part of the dissertation, the methodology of the research is discussed: the choice of GT as a research methodology and a systematic GT as a research strategy are grounded. The principles of systematic GT development (open, axial and sampling coding, researcher's notes, etc.), the in-depth interviews method as well as the research sample and the socio-demographic characteristics of the participants are presented in this part.

The third part of the dissertation "*Disabled youth school-to-work transition as multi-dimensional process*" analyses 5 phenomena thus outlining and explaining the process of transition from the education system to the labour market which the physically and sensorily disabled youth undergoes: 1) "Learning in special education system: the mismatch of standards of general education system", 2) "Learning in general education system: involvement vs. segregation", 3) "Learning in vocational / higher education: aspiration to equivalence", 4) "First job: the proof of professional power", 5) "Inactive / passive position in the labour market: *delayed* professional practices. In addition, the grounded theory "(Self-)empowerment of the Disabled: *you have to prove constantly that you can*" about the school-to-work transition of the youth with disabilities is also discussed in this part. The developed grounded theory provides an opportunity to understand and explain the phenomenon of the school-to-work transition of physically and sensorily disabled youth in the specific social, political and cultural context of Lithuania. The developed grounded theory is theoretically and empirically verified by employing Pierre Bourdieu's Field theory (1983) and other paradigms as well as by referring to various researches based on the school-to-work transition of the youth with disabilities.

RESULTS

The school-to-work transition of disabled young people can be described as a phenomenon of two interacting macro-level structures (fields) – the education system and the labour market involving the individuals' habitus (structuring structures) and disposable capitals. The developed grounded theory "(Self-)empowerment of the Disabled: *you have to prove constantly that you can*" allows to understand and explain the emergence of self-empowerment during the transition from the education system to the labour market of the disabled youth by using individual factors (education, health condition, professional dispositions, job searching strategies and professional experience) as well as the way external structures (external factors) act as structuring

(restricting) or enabling factors affecting the school-to-work transition (the employment policy for disabled people, the structure of the labour market demands, the employers' attitudes towards disability and people with disabilities and the working conditions of the disabled staff).

The education system becomes significant in the analysis of the school-to-work transition phenomenon and its structuring (sub-ordinating practices) and openness to people with disabilities. In addition, the education system is the most significant "embodier" of the cultural capital; it also affects the habitus and social practices of the disabled youth during the transition from the education system to the labour market.

The stigma of disability can be seen as an epiphenomenon in the analysis of the school-to-work transition which is incorporated into the young disabled people's habitus and their tactics of disability disclosure. In other words, people with disabilities are given a choice of tactics of disability disclosure (moment of disability disclosure, masking or reticence of the disability fact or disability silence), which are incorporated into the habitus of disabled young people.

All of the above mentioned factors are determinants of the (self-)empowerment for young people with disabilities influencing the positive or negative outcomes of the transition from education to the labour market and the relevant positive or negative estimates, i.e. The position in the structure of the labour market which can be characterized by employing the concepts of "ability" and "disability" as well as by distinctive transition trajectories (see Fig.1).

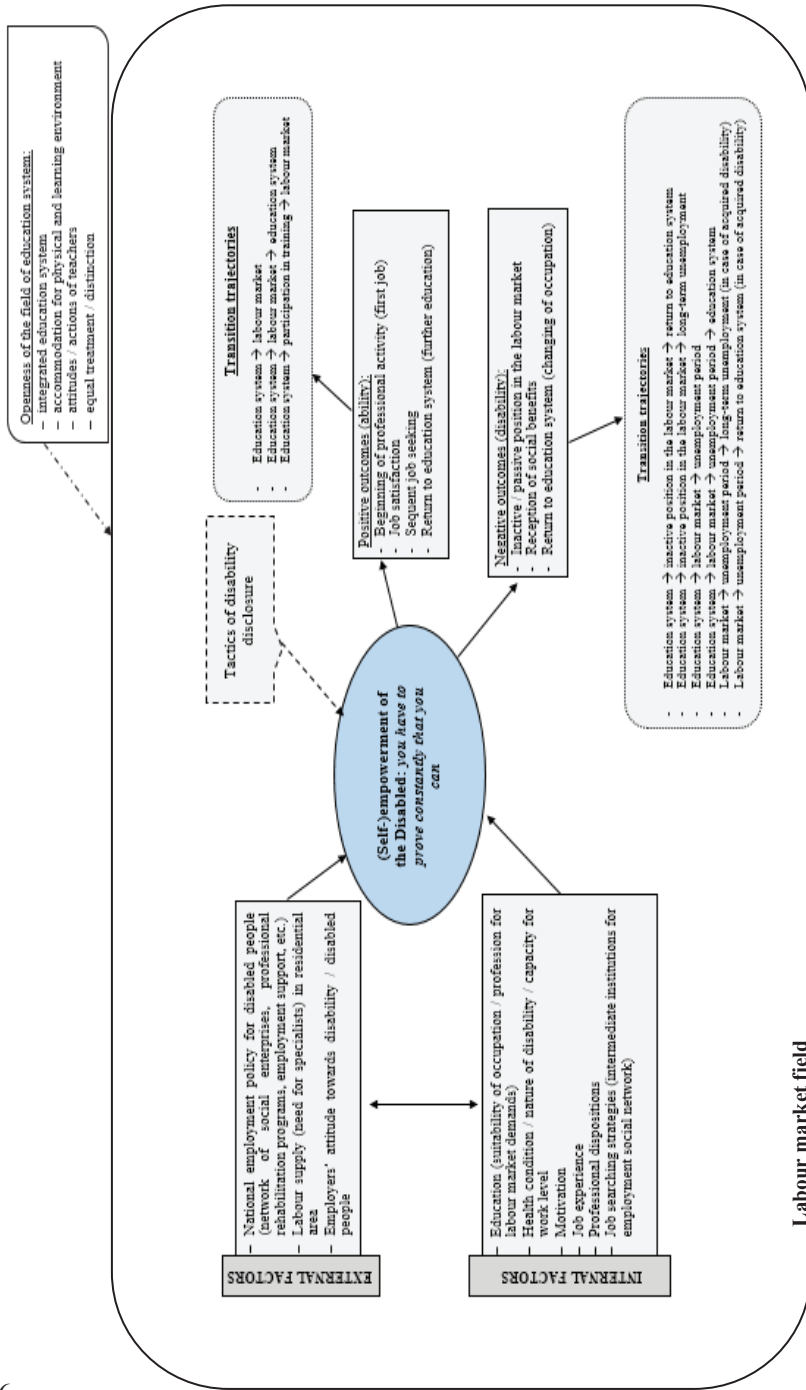

Fig. 1. Grounded theory “(Self-)empowerment of the Disabled: you have to prove constantly that you can”

CONCLUSIONS

1. Analysis of the transition from education to the labour market which disabled young people undergo is conducted in the framework of the Field theory as developed by Bourdieu; it enables the researcher to disclose what kind of social practices are present in two interacting structures within the transition phenomenon, namely, in the education system and the labour market, how the youth with disabilities alters not only the structure but also the openness of the education system and the labour market fields. Moreover, the Field theory as developed by Bourdieu provides an opportunity to reveal how the habitus and disposable capitals affect the disabled young individuals' school-to-work transition and also how the disabled youth accumulates and consolidates power enabling them to position themselves and to become involved into competition with non-disabled social agents.
2. The developed grounded theory "(Self-)empowerment of the Disabled: *you have to prove constantly that you can*" discloses that power in the education system during the transition from education to work and participation in the labour market field of the young people with disabilities depends both on the self-empowerment of the disabled (specific habitus and disposable capitals, subjective approach to disability, strategies of disability disclosure, etc.) and the empowerment whose conditions are created by social agents acting in the education system and the labour market fields (structures), i. e. educators, employers, parents of the disabled youth and significant others who have a distinctive habitus (interiorised disability concepts leading to a specific attitude toward people with disabilities) and capitals. The school-to-work transition of disabled young people reveals that the disabled youth changes positions both in the education system and in the labour market in order to gain power as well as to cause of openness of both of these fields (structures), which enables and empowers the disabled youth to gain education and get employment. The success of the disabled young people's transition from education to the labour market depends on the conditions provided by the interacting structures during the transition process which the disabled youth undergoes when proceeding to the labour market. These conditions affect disabled young people's ability to compete with non-disabled social agents.
3. Disabled young people's aspirations for professional activity and their focus on the transition from education to work reveals that people with disabilities through the habitus aim to reproduce practices existing in the education system and the labour market fields by bringing their own practices into these structures. In this way, the education system and the labour market fields are restructured. Through distinctive (self-

)empowerment practices, young people with disabilities acting in these fields are able to change not only the structures of the education system and the labour market as well as their positions in these fields but also the attitudes and practices of non-disabled social agents. Both habitus and practices of youth people with disabilities focused on aspiration for education and participation in the labour market create preconditions that disabled people could be perceived as able to undertake and maintain active positions in the education system and the labour market structures despite the existing stigma of disability (otherness).

4. During the transition from education to the labor market, young people with disabilities may be referred to as the (self-)empowerment seeking agents whose activities (practices) are directed towards the occupation of sturdy positions in the labor market (employment, job satisfaction, etc.) and the accumulation of capitals (especially economic). In spite of disabled young people's strife to gain the dominant position during the school-to-work transition, the attainment of the dominant position and the "employee" status is affected by significant others – agents acting within the education system and/or in the labour market field. Non-disabled (dominating) agents acting in the education system and the labour market affect (enable or limit) the success of disabled young people's school-to-work transition. In other words, social agents acting in the education system and the labor market fields (teachers, professors, employers, parents, colleagues, etc.), by disposing of various forms of manageable capital resources, gain the power to influence the success of the disabled youth's school-to-work transition or, to the contrary, to limit the transition opportunities.
5. Disability becomes the actual property representing an individual's learning opportunities/ abilities; it gives disabled people a subordinated position in the field of the education system. However, the position (structuring) of disabled young people depends on the relatively symbolic, economic and cultural power exerted by the disposing agents (teachers). Teachers working in the education system affect the opportunities of disabled people getting involved in the school community and the definition of conditions of equal / unequal participation and (non)discrimination which makes impact on the disabled youth's further education (early drop-out of the education system and further reduction of training / education opportunities). In this context, systems of vocational and higher education are more open to disabled people as here more favorable conditions are created for the disabled youth's participation and equality thus positively affecting disabled people's active aspirations for equivalence and equality. In the field of the education system, young people with disabilities aim to confirm and consolidate the professional power through which the nature of social actions could be determined in relation to the labour market field

- (professional preferences, trade preferences, crystallization of one's vocational identity, pursuit of the active position in the labour market versus maintaining the inactive position in the labour market, etc.).
6. In the analysis of the school-to-work transition phenomenon, the capacity for work level is formally estimated, and its percentage expression can be described as one of the most important factors limiting the power of disabled young people in the labour market because of the fact that a disabled person never has (nor is defined to possess) 'complete' capacity for work. The current Lithuanian system of the evaluation of disability and capacity for work is still based on the medical approach to disability in which medical criteria maintain key importance for assessing a person's disability and capacity for work. The capacity for work level determines the position of disabled and non-disabled individuals in the labour market, in which constant struggle is permanently imposed by the rules / norms arising from the assessment of the professional power of the concerned individuals.
 7. Young people with disabilities have the power to influence the process of the school-to-work transition depending on the habitus as well as disposable social, economic, cultural and physical capitals. The participation of the disabled youth in the context of their habitus has changed both structures of the education system and the labour market. However, the habitus is also influenced by certain resources, i.e., the disposable capitals of young disabled people. The social capital could be described as available useful social relations of the youth with disabilities impacting on the potential success of the process of the school-to-work transition, particularly with regard to the first job. It should be emphasized that all disabled people possess certain resources of economic capital regulated through such national procedure(s) as the pension of work incapacity, various types of scholarships in the education system targeted at the disabled participants, etc. Economic capital which is subjectively assessed as sufficient and satisfying the requirements is one of the main reasons for the disabled young people's deprivation of motivation to seek the 'employee' status and consolidate the professional power in the labour market structure. The physical capital is perceived as the person's body, including the bodily disorder as well. A disabled body becomes the signifier and the stigma in its (dis)similarity and uniqueness comparing to the system reflecting a deviation from norms of the able (healthy) body. Young people with invisible (discredited) disabilities have the ability / potential to manipulate strategies of disability disclosure (to hide the fact of a bodily disorder) leading to the acquisition of additional advantages during the transition from education to the labour market.

8. A variety of discourses of the professional path are disclosed through the analysis of the school-to-work transition phenomenon; in this context, the transition can be seen as a multidimensional and ever-changing process leading to different transition variations (trajectories) caused by the formal estimates of ability / disability. The transition trajectories of the disabled youth are inseparable from the implementation of the social policy in the country, its structure(s) of the education system and the labor market fields as well as the acting agents (disabled and non-disabled) competing in these fields in terms of their habitus and disposable capitals. A particular part of school-to-work transition trajectories highlighted during the dissertation research is relatively similar to the transition typologies developed by Sackman and Wingens (2003, quot. Brzinsky-Fay, 2006): the *rupture* type (education system → labour market) is specific to disabled young people who successfully transit into the labour market without unemployment episodes after graduation (in the case of the present dissertation research – vocational or higher education); the *fusion* type (education system → labour market → education system) is encountered among the disabled young people who have successfully transitioned into the labour market (employed) after graduation from vocational / higher education institutions and have repeatedly come back into the education system in order to pursue higher levels of education or to change/ upgrade their qualifications (a combination of working and learning is also included in the fusion type); the *bridge* type (education system → participation in training → labour market) is characterized by coherent participation in the education system by filling in unemployment with training (in the case of the present dissertation research – participation in a vocational rehabilitation program). Rupture, fusion and bridge types characterize and reflect the success of the disabled youth's transition from education to the labour market; however, types of unsuccessful transition have also been disclosed in the dissertation research. For instance, the transition trajectory “education system → labour market → long-term unemployment” corresponds to the change type distinguished by Sackmann and Wingens (2003, quot. Brzinsky-Fay, 2006). Another trajectory “education system → labour market → unemployment period → education system” is related to the *interruption type* characterizing employment after graduation by progressing from the unemployment period into professional activity yet returning to the education system (in the case of the dissertation research – the aspiration of gaining higher education or changing one's professional qualifications). The dissertation research allows to conclude that the time of the disability occurrence in a person's biography leads to the differences observed among the disabled youth in their school-to-work transition. Those disabled young people who had successfully transitioned into the labour market prior to the

occurrence / development of disability face cardinal changes not only in their biography but also in the professional career. These cardinal changes often lead to either job loss and long-term unemployment (labour market → unemployment → long-term unemployment) or to the return to the education system / participation in vocational rehabilitation programs (labour market → unemployment → education system / participation in training).

9. The education and employment policy implemented at the national level leads to the openness of the education system and the labour market for people with disabilities. The Lithuanian education policy not only forms and legitimates the overall education field but also has the power to change the structure of the education system and its openness to people with disabilities. In addition, a similar attitude can be applied to the characterization of the employment policy which not only performs the regulatory function of the labour market but also is an inherent condition of the disabled youth's successful school-to-work transition and participation in the labour market field. The ratification of the *UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* has led to Lithuania's commitment to the implementation of the provisions of this *Convention* on the practical level. However, the existing policy gap and the lack of law corrections in Lithuania have been creating obstacles throughout the transition process in which the education system and the labour market fields are bound to interact. The "qualification/trade" concept which is currently deeply rooted in the Lithuanian education policy (special educational needs, etc.) acts as discreditation and stigmatization toward people with disabilities, it does not conform to *generality* standards nor to the disabled people's right to non-discrimination and equal opportunities declared in the *Convention*. At the legislative level, in Lithuania, special education schools are not formally eliminated from the education field; besides, it is allowed to teach disabled pupils in special classes. A significant number of special schools / special education centers still functioning in the education system reveals that the *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* declaring the universal design (equal education for all) and the principles of complete inclusion (integration) (see Article 24) still fail to be implemented in the Lithuanian education system, especially in the general education segment. According to the statistics outlining the participation of disabled young people in the Lithuanian education system, only every second young disabled person continues education in vocational or higher education institutions after graduating from general / special schools. The remaining part of the disabled youth limit their professional path with the graduation from general education institutions and thus get to persistently face the risk of unsuccessful school-to-work transition / unemployment. These

tendencies reveal the potential of the development of such negative outcomes during the disabled youth's transition from the general education segment into the vocational / higher education section as incomplete integration, insecurity of the universal design principles, discrepancy of general education standards, lack of specialists, etc.). Early dropping out of the education system decreases the disabled young people's opportunities of successful school-to-work transition from education to employment and increases the risk of long-term unemployment. Amendments of the Employment Support Law of the Republic of Lithuania came into force in 2009. They outline a possibility for disabled people denoted by severe disabilities (up to 25 per cent capacity for work level) to be registered by the "job seeker" status in the Lithuanian Labour Exchange. However, significant contradiction is observed between this law and the definition of a person's capacity to work as produced by the Disability and Working Capacity Assessment Office which states that a person with 0-25% percent working capacity is incapable to work. In addition, the concept of "incapability" contradicts not only the implemented employment policy guidelines for disabled people and the active labour market policy measures but also leads to the disabled people's segregation and their discrimination in the labour market. Finally, the concept of "incapability" contravenes the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Article 27, according to which, the disabled people's right is emphasized to be equal in terms of opportunities and freedom from discrimination on the basis of disability in all forms of employment, including conditions of recruitment, hiring procedures, etc. For these reasons, the "incapability" concept must be eliminated from all areas of the social policy by increasing employment opportunities based on the openness of the labour market for people with disabilities as well as by ensuring vocational training and working conditions both in public and private sectors.

LIST OF PUBLICATIONS

1. Žalkauskaitė, Ugnė; Unt, Marge; Brazienė, Rūta. (2015). Obstacles to Successful Transition into Lithuanian Labour Market: Experiences of Sensory Disabled Youth // *Socialiniai tyrimai = Social Research / Šiaulių universiteto leidykla*. Nr. 1 (37), p. 76-90.
2. Brazienė, Rūta; Žalkauskaitė, Ugnė. (2014). Young People with Physical Disabilities at Work in Lithuania: Experiences and Attitudes // *Socialiniai tyrimai = Social Research / Šiaulių universiteto leidykla*. ISSN 1392-3110. Nr. 3 (36), p. 142-152.
3. Žalkauskaitė, Ugnė. (2014). Sėkmingo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką kliūtys: fizinę negalią turinčio jaunimo patirtys // *Tarpdisciplininis diskursas socialiniuose moksluose 4: socialinių mokslų doktorantų ir jaunųjų mokslininkų konferencijos straipsnių rinkinys*, 2014 m. lapkričio 7 d. / Kauno technologijos universitetas. Viešosios politikos ir administravimo institutas. Kaunas: Technologija. ISSN 2029-3224-2014, p. 52-57.
4. Žalkauskaitė Ugnė; Brazienė, Rūta. (2013). Assumptions of Disabled People Involvement into the Labour Market: the Context of Lithuanian Legal Documents // *Challenges and Social Responsibility in Business: International Scientific-practical Conference Proceedings /Kaunas: Technologija*, p. 213-223.
5. Žalkauskaitė, Ugnė. (2012). A Discourse of Disabled People Narrative Identity in Lithuanian Press: an Aspect of Stereotypization // *Filosofija. Sociologija = Philosophy. Sociology*. Nr. 23 (2), p.128-135.
6. Žalkauskaitė, Ugnė. (2012). Construction of Identity of the Disabled: Theoretical Implications in Sociology // *Jaunųjų mokslininkų darbai = Journal of Young Scientists / Šiaulių universiteto leidykla*. Nr.4 (37), p.113-119.

LIST OF PRESENTATIONS

1. “*School-to-work Transition of Youth with Disabilities: the Problems and Risks at the Field of Labour Market*”. National conference of sociologists “Risk and Uncertainty in Changing Society”, Kaunas, Kaunas University of Technology, November 13, 2015.
2. “*Obstacles to Successful Transition into Lithuanian Labour Market: Experiences of Sensory Disabled Youth*”. International scientific-practical conference “Youth in Global Society: Changes and Challenges”, Kaunas, Vytautas Magnus University, November 26, 2014.
3. “*Obstacles to Successful Transition into Lithuanian Labour Market: Experiences of Youth with Physical Disabilities*”. Conference of PhD students of social sciences and young scientists “Interdisciplinary Discourse

in Social Sciences – 4”, Kaunas, Kaunas University of Technology, November 7, 2014.

4. *“Youth not in Education, Employment or Training in Lithuania: Subjective Evaluation of Experiences and Possibilities in the Labour Market”*. International network of experts “Transitions in Youth” seminar “22nd Annual Workshop Transitions In Youth (TiY)”, Spain, University of Barcelona.
5. *“Under-Collective Social Protest of Disabled Youth”*. International scientific conference for young researchers “Social Transformations in Contemporary Society”, Vilnius, Mykolas Romeris University, June 5-6, 2013.
6. *“Assumptions of Disabled People Involvement into the Labour Market: the Context of Lithuanian Legal Documents”*. International scientific-practical conference “Challenges and Social Responsibility in Business”, Kaunas, Kolping University of Applied Sciences, March 22, 2013.
7. *“Young Disabled People at Work in Lithuania: Opportunities, Challenges and Social Policy Responses”*. International scientific conference “Disability between Individual Trajectories and Institutional Rationale: Employment, Work and Social Policy”, Lille (France), April 11-12, 2013.
8. *“Expression of Psychosocial Portrait of Disabled Youth in the Context of Social Exclusion”*. International scientific conference “Social Welfare Interdisciplinary Approach”, Šiauliai, Šiauliai University, April 26, 2012.
9. *“Volunteering as the Bridge from Education to the Labour Market for Youth”*. International scientific conference “Do I Recognize a Young Person?”, Vilnius, The Department of Youth Affairs under the Ministry of Social Security and Labour, September 26-27, 2012.
10. *“Volunteering as Rational Choice of Youth during School-to-work Transition”*. International Interdisciplinary Scientific Conference “Societal Innovations: Theoretical and Practical Insights”, Vilnius, Mykolas Romeris University, October 25-26, 2012.
11. *“Labour Market Demand and Employees’ Competencies in Lithuania: Results of Labour Supply Advertisements Content Analysis”*. National conference of sociologists “Lithuania of Inequalities”, Vilnius, November 30, 2012.

ABOUT THE AUTHOR

Academic background

Institution:	Years	Qualification / degree
Kaunas University of Technology, Institute of Public Policy and Administration	2011-2015	Doctoral studies in Sociology (05S)
Kaunas University of Technology, Department of Sociology	2009-2011	Master in Sociology (with honor)
Kaunas University of Medicine, (currently: Lithuanian University of Health Sciences), Department of Nursing and Care	2005-2009	Bachelor in General Nursing

Additional training

Data	Place / location	Title
Jun 25, 2016 - Jun 26, 2016	The School of the Social Researcher, Lithuania	Methodological seminar “ <i>Three Versions of Grounded Theory: Theory and Practice // Advantages and Limitations</i> ”
Jun 2, 2014 - Sept 12, 2014	Institute of International and Social Studies, Estonia	Erasmus placement (Erasmus programme of students mobility)
Sept 11, 2013 - Sept 14, 2013	Berlin Social Science Center (Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung), Germany	Workshop “ <i>Transition in Youth</i> ”
Jun 5, 2013	Social Integration Center, Lithuania	Seminar “ <i>Equal Opportunities in Work: Human from Door to Door</i> ”
Dec 14, 2012	Lithuanian University of Health Sciences, Kaunas, Lithuania	Seminar “ <i>The Way of Psychiatry into Society: Multidisciplinary Attitude</i> ”
Oct 2, 2012	Kaunas University of Technology, Lithuania	Seminar “ <i>Why Is Open Access Meaningful for Scientists?</i> ”

Research projects

Data	Title of project	Position
Jan 2014 - Apr 2014	“The Evaluation of Elderly Population Inclusion into the Lithuanian Labour Market” (Office of the Equal Opportunities Ombudsperson)	Researcher
Apr 2012 - Dec 2013	National Science Programme “Social Challenges for Social Security” Project “ Transition of Lithuanian Youth from Education to the Labour Market: Development of Monitoring System ”. Supported by the Lithuanian Science Council.	Junior researcher

Scientific interests: Disability studies, Phenomenon of school-to-work transition, Qualitative research methodology.

E-mail: ugne.zalkauskaite@gmail.com

REZIUMĖ

Tyrimo aktualumas. Per pastaruosius du dešimtmečius Lietuvoje įvyko reikšmingų socialinių ir politinių pokyčių, kurių kontekste keičiasi požiūris į neįgaliuosius bei jų socialinę padėtį: neįgalieji tapo labiau matomi visuomenėje (visuomeninis negalios įtvirtinimas – negalios deinstitutionalizacija), nuolat priimami ir tobulinami neįgaliųjų socialinio dalyvavimo galimybes įtvirtinantys įstatymai ir strateginiai dokumentai, itin daug dėmesio skiriant neįgaliųjų užimtumui: dalyvavimui švietimo sistemoje ir darbo rinkoje. Minėti pokyčiai atspindi, kad sovietmečio Lietuvoje vyravęs medicininis negalios modelis tapo *nefunkcionalus* demokratinėje visuomenėje, o negalia įgavo socialinio reiškinio statusą, nulėmusį ir atitinkamų socialinės politikos priemonių poreikį. Kitaip tariant, negalios kaip medikalizuoto objekto, kuriam suteikiamas biomediciniškas pavidas (sutrikimas, liga) ir kurį įmanoma „panaikinti“ tik medicininėmis priemonėmis ir medicinos specialistų pastangomis, suvokimas kito pripažįstant visuomenės atvirumo ir neįgaliųjų lygybės reikšmę ir nediskriminavimo poreikį. Nepriklausomybės atkūrimas žymėjo perėjimą nuo neįgaliųjų asmenų institucionalizacijos, globos ir sveikatos priežiūros autoritetizavimo iki socialinės aplinkos atvirumo ir lygių galimybių užtikrinimo. Nuo 1991 m. Lietuvoje pradėta aktyviai plėtoti į neįgaliuosius orientuota teisinė bazė, nacionalinių strateginių dokumentų priėmimas ir įgyvendinimas, o nuo 2004 m. – ir ES politinių nuostatų perkėlimas į nacionalinę socialinę politiką. Vienu svarbiausių laikotarpių neįgaliesiems galima įvardinti 2010 m., kai Lietuva ratifikavo JT Neįgaliųjų teisių konvenciją ir įsipareigojo imtis visų įmanomų priemonių neįgaliųjų švietimo, užimtumo, viešosios erdvės prieinamumo, pilietinių, politinių galimybių kūrimo ir gerinimo srityse. Būtent Neįgaliųjų teisių konvenciją galima traktuoti kaip legitimią galią turintį tarpsektorinį politikos instrumentą, negalios suvokimo revoliuciją ir žmogiškumo paradigmą, kurios kontekste neįgalieji yra traktuojami ne kaip globos, medicininio gydymo ar socialinės apsaugos objektai, o kaip subjektai, turintys lygias teises, atsakomybę už savo gyvenimą ir priimamus sprendimus bei gebantys būti aktyvūs visuomenės nariai.

Lietuvoje su negalia susijusių statistiką teikiančių institucijų (Neįgaliųjų reikalų departamento, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir kt.) duomenimis, mūsų šalyje gyvena 8,9 proc. neįgaliųjų, t. y. kas dvyliktas šalies gyventojas tiesiogiai susiduria su neįgalumo būkle, nulemta fizinių, sensorinių, emocinių, intelekto ir kitokio pobūdžio sutrikimų. Nepaisant to, jog pirmą kartą pripažintų neįgaliais asmenų skaičius nuo 2009 m. pradėjo mažėti, statistiniai rodikliai atskleidžia nepalankią neįgaliųjų asmenų užimtumo situaciją ir patiriamą atskirtį (ribotą dalyvavimą) įvairiose socialinio gyvenimo srityse. Tokios *savaime suprantamos* sritys kaip išsilavinimas, darbas, dalyvavimas visuomenės gyvenime ir kt. negalią turintiems asmenims tampa sunkiai prieinamos arba visiškai neprieinamos. Kaip rodo neįgaliųjų asmenų užimtumo rodikliai, vos 25 proc., arba

kas ketvirtas negalią turintis Lietuvos gyventojas, užima aktyvią poziciją darbo rinkoje ir turi dirbančiojo statusą (dirba). Nors dirbančių neįgaliųjų skaičius Lietuvoje metams bėgant po truputį auga, tačiau jis vis dar išlieka itin žemas, palyginti su bendru Europos Sąjungos vidurkiu, kuris siekia apie 50 proc. (2010–2020 metų Europos strategija dėl negalios, 2010). Analizuojant Lietuvos darbo biržos pateikiamus statistinius neįgaliųjų užimtumo rodiklius galima pastebėti, kad daugiau negu 40 proc. visų registruotų negalią turinčių asmenų, ieškančių darbo, neturi darbo patirties, o 36 proc. nėra įgiję aukštesnio nei vidurinio išsilavinimo ar profesinės kvalifikacijos. Taigi neįgaliųjų įsidarbinimo kliūčių priežastimi tampa ir žemi dalyvavimo švietimo sistemoje rodikliai, ypač aukštajame moksle. Lietuvoje tik kas antras negalią turintis moksleivis, baigęs vidurinę mokyklą, tęsia mokymąsi profesinėje ar aukštojoje mokykloje. 2015–2016 m. m. negalią turintys studentai sudarė vos 2 proc. visų studijas aukštosiose mokyklose (universitetinėse ir neuniversitetinėse) pasirinkusių studentų, o iš visų profesinėse mokyklose besimokančiųjų asmenų tik 3 proc. sudaro neįgalūs moksleiviai⁵. Profesinėse ir aukštosiose mokyklose tęsiamas mokymasis tampa viena svarbiausių negalią turinčio jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką prielaidų, tačiau iš švietimo sistemos dažnai pasitraukiama įgijus vidurinį išsilavinimą.

Neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką tematika vis dažniau nagrinėjama ne tik socialiniuose tyrimuose, bet ir tampa politinių debatų ir socialinės politikos objektu, apimančiu įvairius institucinius, struktūrinius, ekonominius, vertybinius ir kt. kontekstus: šalies užimtumo politiką, darbo rinkos reguliavimo principus, (socialinio) dalyvavimo įgyvendinimo / užtikrinimo strategijas ir pan. Nagrinėjant neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką tyrimų tematiką galima pastebėti, kad perėjimo fenomeno analizė išsiskiria nehomogeniškumu, teorinių požiūrių ir metodologinių priėgų gausa ir įvairove dėmesį teikiant skirtingiems aspektams: *negalią turinčių jaunų asmenų profesinio tapatumo ir karjeros planavimo įgūdžių analizei* (Izzo, Lamb, 2003; Lorenz, 2011), *ankstyvos profesinės patirties* (savanoriško darbo, darbo vasaros metu ir pan.) reikšmės neįgalaus jaunimo profesinio kelio analizei (Carter et al., 2010; Sum et al., 2008), *negalią turinčių jaunų moterų ir vyrų įsidarbinimo ir dalyvavimo darbo rinkoje analizei* (Jones, Latreille ir Sloane, 2003; Noonan et al., 2004; Rigg, 2005 ir kt.), *neįgaliųjų užimtumo politikos analizei ir asmenims su negalia orientuotų tarptautinių užimtumo / įdarbinimo iniciatyvų perkėlimo į nacionalinį lygmenį vertinimui* (Izzo, Lamb, 2003; Charema, 2013; Levinson, Palmer, 2005; Magoulios, Trichopoulou, 2012 ir kt.) ir pan. (detaliau žr. 1 Priedą).

Neįgalaus jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką iš kitų jaunimo grupių išsiskiria trimis pagrindiniais aspektais: neįgalumo faktu, ugdymo(si) specifika ir *tinkamų* darbo sąlygų poreikiu. Taip pat jauno amžiaus

⁵Analogiškos tendencijos atsiskleidžia analizuojant pastarųjų penkerių metų neįgaliųjų dalyvavimo švietimo sistemoje statistinius rodiklius.

tarpsnis yra reikšmingas asmenybės raidos etapas ir pasižymi daugialybiais pokyčiais: perėjimu iš vieno statuso į kitą, iš vieno vaidmens į kitą / naujais socialiniais vaidmenimis, tėvų palikimu ir savo šeimos sukūrimu, perėjimu iš švietimo į darbo rinkos struktūrą ir pan. Įvairios perėjimo trajektorijos (iš vieno švietimo sistemos lygmens į kitą, iš švietimo sistemos – į profesinę veiklą ir kt.) negalią turinčiam jaunimui sukelia tam tikrų iššūkių, kadangi išeinama iš tėvų namų, pradedamas savarankiškas gyvenimas atskirai, vystosi finansinė nepriklausomybė. Šie aspektai yra neatskiriami nuo didėjančios atsakomybės už savo pasirinkimus ir sprendimus, kuriuos jauni asmenys priima savo gyvenime ir kurie tampa tolesnio gyvenimo pamatu. Vis dėlto skirtingas negalias turintys jauni asmenys perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką metu susiduria su įgaliesiems mažiau aktualiomis kliūtimis, pavyzdžiui, mokslo ar darbo aplinkos / institucijų neprieinamumu, negatyviu švietimo specialistų ir (ar) darbdavių požiūriu, kurie neigiamai paveikia perėjimo sėkmę (Carter et al., 2010; Charema, 2013; Davies, Rupp ir Wittenburg, 2009; Fichten et al., 2012; Gillies, 2012; Honeycutt, Wittenburg, 2012; Magoulios, Trichopoulou, 2012; Wittenburg, Loprest, 2007).

Perėjimo reiškinys yra neatsiejamas nuo dviejų skirtingų, tačiau tarpusavyje susijusių laukų: švietimo sistemos ir darbo rinkos. Atvrumo, prieinamumo ir lygiateisiškumo principais grįstame švietimo sistemos lauke formuojasi asmens profesinis tapatumas, profesinio kelio suvokimas, o įgytas išsilavinimas gerina negalią turinčio jaunimo įsidarbinamumą ir didina konkurencingumą darbo rinkoje. Remiantis šiuo požiūriu, negalią turinčių jaunų asmenų įsitraukimas į darbo rinką (galimybės, kliūtys, perėjimo prielaidos ir kt.) negali būti analizuojamos neįtraukiant švietimo sistemos lauko. Tačiau, nors Lietuvoje specialiųjų ugdymo poreikių turinčių moksleivių edukacijoje vyksta teigiami poslinkiai ir dalis neįgaliųjų sėkmingai mokosi bendrojo lavinimo mokyklose, švietimo sistemoje patiriami sunkumai dėl skirtingų nuostatų ir požiūrių į integruotą ugdymą. Dėl nepakankamai pritaikytos švietimo sistemos, taip pat dėl neigiamo pedagogų požiūrio, mokyklas baigę neįgalūs moksleiviai susiduria su sunkumais integruojantis į darbo rinką (Grincevičienė, 2005; Gudonis, Mockevičiūtė, 2008). Baigę mokyklas, neįgalieji ar specialiųjų poreikių turintys jauni asmenys paprastai renkasi specialiuosius profesinio rengimo centrus arba profesines mokyklas. Negalią turintis jaunimas, palyginti su jos neturinčiais bendraamžiais, baigę vidurinę mokyklas, rečiau nusprendžia tęsti mokymąsi aukštesnėse pakopose (aukštesiose mokyklose) ir neretai *iškrenta* iš pasirinktos mokymosi institucijos neįgiję aukštesnės kvalifikacijos. Kredencializmas ir aukšti darbo rinkos reikalavimai sudaro itin menkas galimybes profesinį ar žemesnį išsilavinimą įgijusiems neįgaliesiems sėkmingai pereiti į darbo rinką, lygiateisiškai joje konkuruoti ir panaudoti savo profesinį potencialą. Ne išimtis, kad švietimo sistemoje patiriami sunkumai ir ypač ankstyvas negalią turinčio jaunimo pasitraukimas (iškritimas) iš švietimo sistemos sulaukia vis didesnio ir Lietuvos mokslininkų bei neįgaliųjų užimtumo politikos formuotojų dėmesio (Adomavičienė ir kt., 2012; Kriščiūnas,

Samėnienė ir Stapulionytė, 2005; Kuodytė, Pajarskienė, 2012; Lietuva: 2015 m. Nacionalinė reformų darbotvarkė, 2015; Okunevičiūtė-Neverauskienė, 2012; Okunevičiūtė-Neverauskienė, Moskva, 2014; Pocius, 2008; Rėklaitienė, Karpavičiūtė ir Požėrienė, 2011; Rudžinskienė, Rudokaitė, 2014; Ruškus, 2007; Ruškus, Baranauskienė, 2004; Ruškus ir kt., 2006; Šėporaitytė, Tereškinas, 2007; Vinikaitytė-Ruškė, Neverdauskienė ir Barcytė, 2010; Zmitravičius, Grigas, 2010 ir kt.).

Mokslinė problema. Neįgalaus jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką priklauso nuo tarpusavio sąveikos tarp neįgaliųjų ir įgaliųjų asmenų habitus, generuojamų kapitalų ir veiklos praktikų bei socialinių-struktūrinių, politinių ir kt. veiksmų, sukuriančių palankias sąlygas perėjimui arba, priešingai, apribojančių perėjimo galimybes. Perėjimo metu švietimo sistemos ir darbo rinkos *laukai* yra vienas kitą veikiančios, tarpusavyje susijusios *struktūrinančios struktūros ir struktūruotos galios erdvės*. Disertacijos mokslinę problemą nusako šie **tyrimo klausimai**:

- 1) Kokiais bruožais pasižymi negalią turinčio jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomenas Lietuvoje?
- 2) Su kokiomis galimybėmis ir kliūtimis neįgalus jaunimas susiduria perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką metu sąveikaujančiuose laukuose – švietimo sistemoje ir darbo rinkoje?
- 3) Kaip habitus ir įvairios kapitalo formos paveikia neįgalaus jaunimo perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką?
- 4) Kokios yra neįgalaus jaunimo socialinės praktikos perėjimo metu ir perėjime sąveikaujančiose švietimo sistemos ir darbo rinkos struktūrose?
- 5) Kaip neįgalūs jauni asmenys kaupia ir įtvirtina galią, kuri jiems leistų save pozicionuoti ir konkuruoti su negalios neturinčiais socialiniais agentais?

Tyrimo tikslas – ištirti neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomeną Lietuvoje. **Tyrimo uždaviniai**:

- 1) Atskleisti neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomeno teorinius aspektus, aptariant negalios sampratą, teorinius negalios suvokimo modelius, perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką sampratą.
- 2) Išanalizuoti negalią turinčio jaunimo situaciją Lietuvos švietimo sistemoje ir darbo rinkoje bei pristatyti Lietuvoje įgyvendinamą neįgaliųjų asmenų švietimo ir įtraukties į darbo rinką politiką.
- 3) Remiantis Pierre Bourdieu lauko teorija (1983), atlikti negalią turinčio jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomeno sociologinę analizę.
- 4) Remiantis empiriniu tyrimu, pagrįsti ir paaiškinti neįgalaus jaunimo perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką.
 - 5) Parengti rekomendacijas Lietuvos užimtumo politikos formuotojams, švietimo sistemos specialistams, darbo rinkos atstovams (įdarbinimo institucijoms, darbdaviams, socialinėms įmonėms), nevyriausybinių sektoriaus organizacijoms, mokslininkams / tyrėjams ir kt., nubrėžiančias gaires aktyvesniam negalią turinčio

jaunimo dalyvavimui švietimo sistemoje ir darbo rinkoje, šių struktūrų geresniam tarpusavio dialogui bei sklandesniam neįgalus jaunimo perėjimui iš švietimo sistemos į darbo rinką.

Tyrimo objektas – neįgalus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomenas.

Metodologinis disertacijos pagrindas. Atliekant disertacijos tyrimą, grindžiamoji teorija buvo pasirinkta kaip tyrimo metodologija, o duomenų analizei (GT kūrimui) pasitelkta Anselm M. Strauss ir Juliet M. Corbin (1990) išvystyta sisteminė grindžiamoji teorija. Ši GT versija buvo pasirinkta dėl kelių priežasčių:

- **sisteminės GT filosofinio pagrindo.** Strauss ir Corbin, remdamiesi pragmatizmo šalininkų Dewey (1937) ir Mead (1917) įžvalgomis, pažymi, kad visos interpretacijos, įgavusios teorijos statusą, yra laikinos ir negali būti apibrėžiamos kaip amžina ir nekvestionuojama tiesa. Kiekviena teorija buvo (yra) sukurta skirtingoje visuomenėje, skirtingu laikotarpiu ir veikiamą skirtingų tradicijų, ideologijų ar santvarkos. Dėl šių priežasčių kiekviena egzistuojanti teorija skirtingu laikotarpiu pasižymi nestabilumu / takumu (angl. *fluidity*) ir reikalauja naujos teorijos, paremtos „čia ir dabar“ egzistuojančiais empiriniais įrodymais ir naujų dėmenų įvedimu;
- **sisteminės GT kūrimo struktūros.** Strauss ir Corbin pasiūlyta GT versija pasižymi aiškia šios strategijos vystymo (kūrimo) struktūra ir procedūromis, kurias autoriai pristato knygoje „Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory“ (1990) ir detalizuoja vėlesniuose leidiniuose (1998; 2008; 2015). Strauss ir Corbin (1990) pasiūlytas paradigmatis modelis buvo suvokiamas kaip vienas reikšmingiausių GT kūrimo metu pasitelkiamų įrankių, padedančių atskleisti ne tik perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomeno procesualumą ir dimensionalumą (skirtingus etapus ir sistemas), bet leidžiantis detaliai analizuoti kontekstą, priežastis, įsiterpiančias sąlygas, sąveikas bei pasekmes, kuriomis pasižymi perėjimo reiškinys;
- **sisteminės GT rezultatų reikšmingumo teoriniu ir praktiniu lygmenimis.** Negalią turinčio jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką yra visiškai nauja tyrimo kryptis Lietuvoje, todėl, pasitelkiant autentiškus giluminius interviu ir subjektyviasias neįgalus jaunimo patirtis, disertacijos autorė siekė būti socialiai aktyvi, prisidėti prie neįgaliųjų asmenų situaciją atskleidžiančių tyrimų ir detalesnio neįgaliųjų perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką pažinimo.

Teorinis disertacijos pagrindas. Konstruojant GT apie neįgalus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomeną Lietuvoje, tyrimo metu gautų empirinių duomenų teoriniam *įrėminimui* pasitelkta prancūzų sociologo Pierre Bourdieu (1930–2002) sukurta lauko teorija (1983), kuri priklauso postmoderniajai sociologijos paradigmatai ir yra siejama su jos atstovais M. Foucault, J. F. Lyotard, J. Baudrillard, J. Derrida ir kt. Visus minėtus postmodernizmo krypties atstovus

vienija bendras siekis – sugretinti subjektyviasias ir objektyviasias opozicijas bei atskleisti subjekto ir jo tapatybės svarbą šių opozicijų derinyje. Anot Bourdieu (1983), individų pozicija lauke apibrėžiama ne tik per jų savybes (turimus išteklius, požymius ir kt.), bet ir per objektyvių santykių tinklą tarp tam tikrų pozicijų (konkrečių vietų socialinėje erdvėje / santykių struktūroje) tam tikrame lauke. Tiek Bourdieu (Bourdieu, 1983; Bourdieu, Waquant, 1992; Bourdieu, Waquant, 2003), tiek ir kiti lauko teorijos plėtotojai (Lewin, 1951 [2007]; Martin, 2003; Martin, 2011 ir kt.) pabrėžia, kad siekiant paaiškinti veikėjo socialinį veiksma, reikia analizuoti lauką kaip santykių tarp pozicijų sistema, atsisakant metodologinio individualizmo, kuriame apsiribojama individo lygmeniu, ir metodologinio holizmo / struktūralizmo, kuriuose apsiribojama socialine struktūra.

Bourdieu lauko teorija, nagrinėjant neįgalaus jaunimo perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką, yra paranki dėl to, jog geba paaiškinti kintančią vėlyvosios modernybės tikrovę ir visuomenes, kuriose egzistuoja nuolatinė kova su primetamomis normomis. Tarp negalią turinčių asmenų ir *sveikosios* visuomenės vyksta kova dėl sveiko kūno normatyviškumo ir jo kvestionavimo, kuris atsiranda dėl neįgaliųjų įpilietinimo, lygybės ir socialinės įtraukties poreikių. Bourdieu lauko teorija ir jos esminiai metmenys (*laukas, habitus ir kapitalas*) būtent ir suteikia galimybę analizuoti tarp neįgaliųjų ir kitų socialinių grupių kylančią įtampą, įgalinimo strategijas ir pan. Be to, Pierre Bourdieu priklauso kritinės teorijos kryptčiai, kurioje daugiausia dėmesio skiriama veikėjo veiksmo ir jo poveikio socialinėms struktūroms analizei. Kritinė teorija taip pat domisi dominavimo tema, kuri tampa viena svarbiausių analizuojant neįgalaus jaunimo perėjimo fenomeną.

Disertacinio tyrimo mokslinis naujumas grindžiamas šiais aspektais:

- **tyrimo objekto – perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką – naujumu** Lietuvos akademiniam diskurse. Kauno technologijos universiteto mokslininkų atliktas tyrimas „Lietuvos jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką: stebėsenos sistemos parengimas“ – vienas pirmųjų mokslinių tyrimų Lietuvoje, kompleksiskai analizuojantis ir įvertinantis Lietuvos švietimo sistemos ir darbo rinkos įtaką jaunų asmenų perėjimo galimybėms⁶. Apžvelgus Lietuvoje atliktus neįgaliųjų / negalią turinčių jaunų asmenų padėties tyrimus galima pastebėti, jog analizės metu dažnai apsiribojama vienu perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką *lauku*, t. y. arba švietimo sistema (specialiojo ugdymo analize, integruoto mokymo vertinimu, mokykloje dirbančių specialistų nuostatomis, neįgaliųjų mokymo kokybe, kliūtimis aukštajame moksle, švietimo sistemos atvirumu ir kt.), arba darbo rinką (darbdavių požiūrio atskleidimu, Lietuvoje įgyvendinamos aktyvios darbo

⁶ Projekto metu gauti empiriniai radiniai ir teorinės įžvalgos plačiai pristatomos projekte dalyvavusių mokslininkų parengtose publikacijose (Brazienė, Dorelaitienė, 2012; Brazienė, Dorelaitienė ir Žalkauskaitė, 2013; Brazienė, Merkys, 2013; Brazienė, Mikutavičienė, 2013).

rinkos politikos priemonių analize ir jų efektyvumu, neįgaliųjų į(si)darbinimo situacijos analize šalyje ir pan.);

- **kompleksine tiriamojo fenomeno analize.** Šios disertacijos tyrime neįgalus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomenas analizuojamas kaip procesas, apimantis skirtingas švietimo sistemos (specialiojo, bendrojo ugdymo, profesinio, aukštojo mokslo ir kt.) ir darbo rinkos (pelno siekiančias organizacijas, nevyriausybinės organizacijas (NVO), neįgaliųjų socialines įmones, profesinę reabilitaciją ir kt.) sritis, struktūras ir institucijas. Trečioje disertacijos dalyje pateikiami paradigminiai modeliai atskleidžia ir leidžia geriau suprasti ne tik negalią turinčio jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką specifiką, bet ir kiekviename perėjimo etape (iš specialiosios į bendrojo ugdymo; iš bendrojo ugdymo į profesinę / aukštąją mokyklą; iš profesinės / aukštosios mokyklos į pirmąjį darbą; iš bendrojo ugdymo mokyklos į neaktyvią poziciją darbo rinkoje ir kt.) patirtus neįgaliųjų asmenų išgyvenimus, galimybes ir kliūtis sąlygojančių veiksnių (sąlygų) struktūrą.
- **grindžiamosios teorijos metodologija,** kurios pagrindu pasirinkta Strauss ir Corbin (1990) sukurta ir išplėta GT strategija. GT teoriniu lygmeniu aptariama Lietuvos tyrėjų mokslo darbuose (Jurgaitytė-Avižinienė, 2012; Petružytė, 2008; Žydzūnaitė ir kt., 2006 ir kt.) ir per pastaruosius dešimt metų sulaukianti vis didesnio tyrėjų ir mokslininkų susidomėjimo, tačiau kaip tyrimo strategija socialinių mokslų empirinio pobūdžio mokslo darbuose taikoma retai⁷.

Disertacijos struktūra. Disertaciją sudaro trys dalys (teorinė, metodologinė ir empirinė) bei kiti jos struktūrai reikalingi dėmenys: įvadas, lentelių, paveikslų, terminų ir santrumpų sąrašai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai. Pirmoje dalyje „*Neįgalus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką teorinė interpretacija*“ aptariama negalios ontologijos kaita, apžvelgiami neįgaliųjų padėties švietimo sistemoje ir darbo rinkoje pokyčiai Lietuvoje, ypač daug dėmesio skiriant Lietuvos neįgaliųjų politikos analizei. Neįgalus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomenas analizuojamas pasitelkiant Pierre Bourdieu lauko teoriją (1983) ir esminius šios teorijos metmenimis: *laukas*,

⁷ Lietuvoje apgintos šešios sociologijos mokslo krypties daktaro disertacijos, kuriose naudota GT: Rimaitė (2009) ją pasitelkė tyrinėdama GMO diskurso formavimąsi Lietuvos žiniasklaidoje; Rapolienė (2012) nagrinėjo senėjimo tapatumą Lietuvoje, derindama šį metodą su žiniasklaidos diskurso ir turinio analize; Ruolytė-Verschoore (2012) GT strategiją pasirinko analizuodama neįgaliųjų studentų dalyvavimą Lietuvos aukštosiose mokyklose; Jasiukevičiūtė (2014) pasitelkdama GT siekė atskleisti priklausomų nuo alkoholio asmenų tapatumo rekonstravimą blaivybės periodu; Orlova (2014) siekė sukurti GT, paaiškinančią socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų subjektyviai patiriamos gyvenimo kokybės veiksnius, o Šumskaitės (2014) GT objektu tapo vyrų, auginančių vaikus, tėvystės ir vyriškumo sampratų bei praktikų sąsajos.

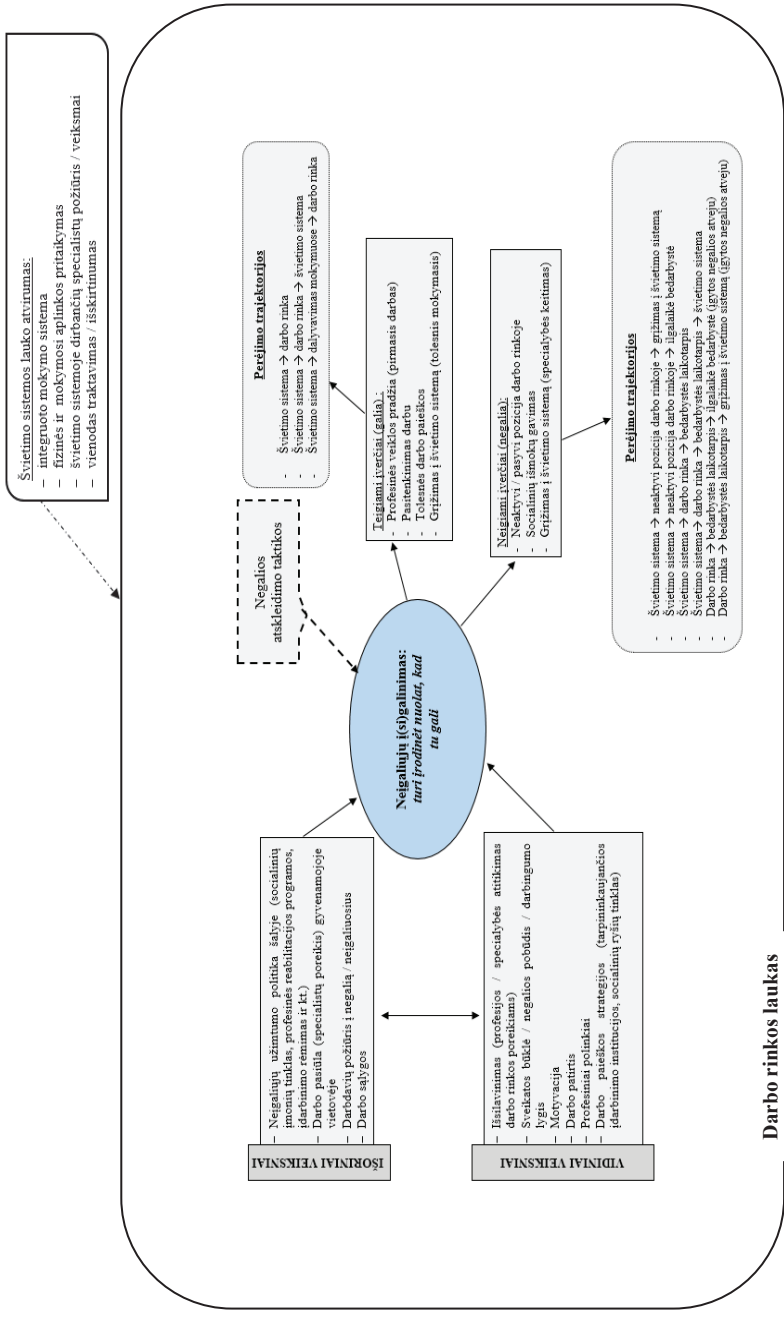
kapitalas, habitus. Antroje disertacijos dalyje „*Neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomeno Lietuvoje tyrimo metodologija*“ pateikiama metodologija, pagrindžiamas GT kaip tyrimo metodologijos ir sisteminė GT kaip tyrimo strategijos pasirinkimas, pristatomi sisteminės GT kūrimo principai (atviras, ašinis ir atrankinis kodavimas, tyrėjos atmintinės), tyrimo dalyvių atrankos kriterijai ir sociodemografinės charakteristikos, pagrindžiamas giluminių interviu kaip duomenų rinkimo metodo pasirinkimas. Trečioje dalyje „*Neįgalaus jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką kaip daugiaplanis procesas*“ pristatomi ir detalai analizuojami neįgalaus jaunimo perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką atskleidžiantys ir paaiškinantys fenomenai: 1) „Mokymasis specialiojo ugdymo sistemoje: bendrojo ugdymo švietimo sistemos standartų neatitikimas“; 2) „Mokymasis bendrojo ugdymo švietimo sistemoje: įtrauktis prieš atskirtį“; 3) „Mokymasis profesinėje / aukštojoje mokykloje: lygiavertiškumo siekis“; 4) „Pirmasis darbas: profesinės galios įrodymas“; 5) „Neaktyvi / pasyvi pozicija darbo rinkoje: atidėtos profesinės praktikos“. Šioje disertacijos dalyje pristatoma grindžiamoji teorija apie neįgalaus jaunimo perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką „*Neįgaliųjų į(si)galinimas: turi įrodinėt nuolat, kad tu gali*“. Sukurta GT teoriškai įprasminama ir empiriškai patvirtinama Bourdieu lauko teorijos ir kitų teorinių krypčių kontekste, taip pat neįgalaus jaunimo perėjimą į darbo rinką analizuojančių mokslininkų darbuose.

REZULTATAI

Neįgalaus jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką gali būti apibūdinamas kaip dviejų tarpusavyje sąveikaujančių makro lygmens struktūrų (*laukų*) - švietimo sistemos ir darbo rinkos – fenomenas, įtraukiantis individų habitus (struktūrinančias struktūras) ir disponuojamą kapitalą. Sukurta grindžiamoji teorija „*Neįgaliųjų į(si)galinimas: turi įrodinėt nuolat, kad tu gali*“ leidžia suprasti ir paaiškinti, kaip vyksta neįgalaus jaunimo įsiginimas pereinant iš švietimo sistemos į darbo rinką pasitelkiant individualiuosius veiksnius (išsilavinimą, sveikatos būklę, profesinius polinkius, darbo paieškos strategijas, profesinę patirtį), bei kokios išorinės struktūros (išoriniai veiksniai) tampa struktūrinančios (apribojančios) ar įgalinančios perėjimą (neįgaliųjų užimtumo politika, darbo poreikio struktūra, darbdavių požiūris į negalią ir neįgaliuosius, darbo sąlygos). Perėjimo fenomeno analizėje reikšminga tampa švietimo sistema, joje vykstantis struktūrinimas (subordinuojančios praktikos) ir atvirumas neįgaliųjų atžvilgiu, kadangi švietimo sistema yra svarbiausia kultūrinio kapitalo įkūnytoja, taip pat paveikia neįgalaus jaunimo habitus ir socialines praktikas perėjimo metu.

Perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką analizėje negalios stigmą galima traktuoti kaip epifenomeną, kuri yra inkorporuota į neįgalaus jaunimo habitus ir negalios atskleidimo taktikas. Kitaip tariant, neįgalieji turi pasirinkimą

dėl negalios atskleidimo taktikų (negalios atskleidimo momento, negalios užmaskavimo ar negalios nutylėjimo), kurios yra inkorporuotos į neįgaliųjų habitus. Visi minėti veiksniai yra neįgaliųjų į(si)galinimo determinantai, nulemiantys perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką teigiamus ar neigiamus įverčius – poziciją darbo rinkos struktūroje, kuriuos galima charakterizuoti „galios“ ir „negalios“ sąvokomis bei savitomis perėjimo trajektorijomis (detaliau žr. 1 pav.).

Darbo rinkos laukas

1 pav. Grindžiamoji teorija „Neigalijų (s)igalijimas: turi įrodinėti nuolat, kad tu gali“

IŠVADOS

1. Analizuojant neįgalaus jaunimo perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką, Bourdieu lauko teorija leidžia atskleisti, kokios yra neįgalaus jaunimo socialinės praktikos perėjime sąveikaujančiose struktūrose – švietimo sistemoje ir darbo rinkoje, kaip neįgalūs jauni asmenys keičia švietimo sistemos ir darbo rinkos laukų struktūrą ir atvirumą, kaip habitus ir disponuojamas kapitalas paveikia neįgalaus jaunimo perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką bei kaip neįgalieji akumuliuoja ir įtvirtina galią, kuri jiems leistų save pozicionuoti ir įsitraukti į konkurenciją su negalios neturinčiais socialiniais agentais.
2. Sukurta grindžiamoji teorija „Neįgaliųjų į(si)galinimas: *turi įrodinėt nuolat, kad tu gali*“ atskleidžia, kad neįgalaus jaunimo galia švietimo sistemoje, pereinant į darbo rinką ir dalyvaujant joje, priklauso tiek nuo pačių neįgaliųjų įsigalinimo (specifinio *habitus* ir disponuojamų kapitalų, subjektyvaus požiūrio į negalią, negalios atskleidimo taktikų ir pan.), tiek ir nuo įgalinimo, kurio sąlygas kuria švietimo sistemos ir darbo rinkos laukuose (struktūrose) veikiantys agentai (pedagogai, darbdaviai, neįgaliųjų tėvai, reikšmingi kiti ir pan.), pasižymintys savitu *habitus* (interiorizuotomis negalios sampratomis ir iš to kylančiu požiūriu į neįgaliuosius) ir kapitalu. Neįgalaus jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką atskleidžia, jog neįgalieji keičia pozicijas, siekdamas įgyti galią bei keisti švietimo sistemos ir darbo rinkos laukų atvirumą, kuris įgalintų ir leistų neįgaliesiems siekti išsilavinimo ir užimtumo. Neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos perėjimo į darbo rinką sėkmė priklauso nuo sąlygų sudarymo sąveikaujančiose struktūrose, kurios veikia neįgaliųjų gebėjimą konkuruoti su negalios neturinčiais socialiniais agentais.
3. Neįgaliųjų profesinio aktyvumo siekis ir orientacija į perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką atskleidžia, kad neįgalieji per *habitus* mėgina reprodukuoti egzistuojančias švietimo sistemos ir darbo rinkos praktikas, įnešdami į šias struktūras savitas praktikas. Taip švietimo sistemos ir darbo rinkos laukai iš naujo struktūruojami (perstruktūruojami), o juose veikiantys neįgalieji per savitas į(si)galinimo praktikas keičia švietimo sistemos ir darbo rinkos laukų struktūras bei poziciją jose, perėjimo struktūrose veikiančių įgaliųjų nuostatas, požiūrius ir veiksmų praktikas. Neįgaliųjų *habitus* ir veiklos praktikos, orientuotos į išsilavinimą ir dalyvavimą darbo rinkoje, sudaro prielaidas, jog neįgalieji bus suvokiami kaip įgalieji, gebantys užimti ir išsaugoti aktyvias pozicijas švietimo sistemos ir darbo rinkos struktūrose, nepaisant egzistuojančios negalios stigmatos (kitoniškumo).

4. Jauni neįgalieji perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką metu gali būti įvardijami kaip į(si)galinimo siekiantys agentai, kurių veiklos praktikos yra nukreiptos į tvirtos pozicijos darbo rinkos lauke užėmimą (įsidarbinimą, pasitenkinimą darbu ir kt.) ir kapitalo (ypač ekonominio) kaupimą. Neįgalūs jauni asmenys perėjimo metu siekia įgyti dominuojančią poziciją, tačiau tokiai pozicijai ir „dirbančiojo“ statusui pasiekti reikšmingi tampa kiti agentai, veikiantys tiek švietimo sistemos, tiek darbo rinkos laukuose. Švietimo sistemoje ir darbo rinkoje veikiantys įgalieji (dominuojantieji) paveikia (įgalina arba apriboja) neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką sėkmę. Kitaip tariant, švietimo sistemos ir darbo rinkos lauke veikiantys agentai (mokytojai, dėstytojai, darbdaviai, tėvai, kolegos ir kt.), disponuodami įvairių kapitalo formų ištekliais, turi galios daryti poveikį neįgalaus jaunimo perėjimo sėkmei arba, priešingai, apriboti galimybes.
5. Švietimo sistemos lauke neįgalumas tampa faktine savybe, reprezentuojančia asmens mokymosi galimybes / gebėjimus ir suteikiančia neįgaliesiems subordinuotą poziciją, kuri priklauso ir nuo didesnę simbolinę, ekonominę ir kultūrinę galią turinčių agentų (pedagogų). Švietimo sistemoje dirbantys įvairių sričių pedagogai veikia neįgaliųjų įtraukties į mokyklos bendruomenę galimybes, (ne)lygiateisio dalyvavimo ir (ne)diskriminavimo sąlygas, kurios turi poveikį tolesniam neįgaliųjų dalyvavimui švietimo sistemoje (ankstyvam iškritimui iš jos ir tolesnio mokymosi galimybėms). Šiuo požiūriu profesinio ir aukštojo mokslo sistemos yra atviresnės neįgaliesiems, jose sudaromos palankesnės dalyvavimo ir lygybės sąlygos, veikiančios aktyvų neįgaliųjų lygiavertiškumo siekį. Neįgalieji švietimo sistemos lauke siekia patvirtinti ir įtvirtinti profesinę galią, determinuojančią socialinio veiksmo pobūdį darbo rinkos lauke (profesines preferencijas, profesinio tapatumo iškristalizavimą, aktyvios pozicijos darbo rinkoje siekį, neaktyvią poziciją darbo rinkoje ir pan.).
6. Perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomeno analizėje įvertintas darbingumo lygis ir jo procentinė išraiška tampa vieni svarbiausių neįgaliųjų galią darbo rinkos lauke apribojančių veiksnių, kadangi neįgalusis niekuomet neturi „pilno“ darbingumo. Lietuvoje egzistuojanti neįgalumo ir darbingumo vertinimo sistema tebėra paremta medicininio požiūriu į negalią, kadangi medicininiai kriterijai išlieka svarbiausi vertinant asmens neįgalumo ir darbingumo lygį. Neįgaliųjų darbingumo lygis determinuoja neįgaliųjų poziciją įgaliųjų atžvilgiu, todėl darbo rinkoje vyksta nuolatinė kova tarp neįgaliesiems primetamų normų, kylančių dėl asmens profesinės galios įvertinimo.
7. Neįgalus jaunimas turi galią paveikti perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką procesą priklausomai nuo *habitus*, disponuojamo socialinio,

ekonominio, kultūrinio, fizinio kapitalo. Neįgaliųjų dalyvavimas su *habitus* keičia švietimo sistemos ir darbo rinkos struktūras, tačiau *habitus* yra veikiamas ir tam tikrų resursų (neįgaliųjų turimo kapitalo). Socialinis kapitalas – tai naudingi neįgaliųjų socialiniai ryšiai, paveikiantys perėjimo proceso sėkmę, ypač kalbant apie pirmąjį darbą. Visi neįgalieji disponuoja tam tikrus valstybės nustatyta tvarka skiriamus ekonominio kapitalo išteklius (pavyzdžiui, netekto darbingumo pensija, įvairių tipų stipendijos švietimo sistemoje dalyvaujantiems neįgaliesiems). Subjektyviai įvertintas kaip pakankamas, t. y. asmens poreikius tenkinantis, finansinis kapitalas yra viena svarbiausių priežasčių, dėl kurių neįgalus jaunimas praranda motyvaciją siekti „dirbančiojo“ statuso ir įtvirtinti profesinę galią darbo rinkos struktūroje. Fizinis kapitalas – tai asmens kūnas ir jo kūniškas sutrikimas. Neįgalus kūnas individų panašumą ir išskirtinumą lyginančioje sistemoje tampa neįgalio asmens žymekliu ir stigma, kurie atspindi nukrypimą nuo įgalaus (sveiko) kūno normų. Nematomą (diskredituojamą) negalią turintis asmenys turi galimybę manipuluoti negalios atskleidimo strategijomis (nuslėpti kūniško sutrikimo faktą), taip įgaudami daugiau pranašumų pereinant iš švietimo sistemos į darbo rinką.

8. Perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomeno analizė atskleidžia skirtingus neįgalaus jaunimo perėjimo (profesinio kelio) diskursus, kurie leidžia perėjimą traktuoti kaip daugiaplanį ir kintantį procesą, pasižymintį galios / negalios įverčių nulemtomis skirtingomis perėjimo variacijomis (trajektorijomis). Neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką trajektorijos yra neatsiejamos nuo šalyje įgyvendinamos socialinės politikos, švietimo sistemos ir darbo rinkos laukų struktūros, juose veikiančių agentų (neįgaliųjų ir negalios neturinčių) *habitus* ir turimų kapitalų. Dalis tyrimo metu išsikristalizavusių neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką trajektorijų yra analogiškos Sackmann ir Wingens (2003, cit. Brzinsky-Fay, 2006) išskirtiems jaunų asmenų perėjimo tipams: *lūžio* (angl. *rupture*) (švietimo sistema → darbo rinką) būdingas negalią turintiems jauniems asmenims, kurie baigę mokslą (tyrimo atveju – profesinį ar aukštąjį) sėkmingai įsidarbino ir nepatyrė bedarbystės epizodų; *sintezės* (angl. *fusion*) tipas (švietimo sistema → darbo rinką → švietimo sistema) atsiskleidžia tarp neįgaliųjų, kurie įgiję profesinį ar aukštąjį išsilavinimą sėkmingai perėjo į darbo rinką (įsidarbino), tačiau pakartotinai grįžo į švietimo sistemą, siekdami įgyti aukštesnį išsilavinimą ar keisti profesiją (sintezės tipui būdingas ir darbo bei mokymosi derinimas); *sujungimo* (angl. *bridge*) tipui (švietimo sistema → dalyvavimas mokymuose → darbo rinką) būdingas nuoseklus dalyvavimas švietimo sistemoje, bedarbystės laikotarpį užpildant dalyvavimu mokymuose (tyrimo atveju – dalyvaujant profesinės reabilitacijos programoje).

Lūžio, sintezės ir sujungimo tipai apibūdina ir atspindi sėkmingą neįgalaus jaunimo perėjimą iš švietimo sistemos į darbo rinką, tačiau atliktas tyrimas leidžia nustatyti ir nesėkmingą perėjimą. Pavyzdžiui, perėjimo trajektorija „švietimo sistema → darbo rinka → (ilgalaikės) bedarbystės laikotarpis“ atitinka Sackmann ir Wingens (2003, cit. Brzinsky-Fay, 2006) išskirtą *pokyčio* (angl. *change*) tipą, o trajektorija „švietimo sistema → darbo rinka → bedarbystės laikotarpis → švietimo sistema“ – *pertrūkį* (angl. *interruption*), kuriam būdingas įsidarbinimas įgijus išsilavinimą, profesinį aktyvumą keičiantis nedarbo laikotarpis ir pakartotinis grįžimas į švietimo sistemą (tyrimo atveju – aukštesnio išsilavinimo siekimas arba specialybės keitimas). Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, jog negalios atsiradimo laikas asmens biografijoje lemia neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką skirtumus. Neįgalieji, kurie iki negalios atsiradimo buvo sėkmingai perėję į darbo rinką, patiria kardinalių biografijos ir profesinės veiklos pokyčių, neretai nulemiančių darbo netekimą, ilgalaikės bedarbystės periodą (darbo rinka → bedarbystės laikotarpis → ilgalaikė bedarbystė) arba pakartotinį grįžimą į švietimo sistemą / dalyvavimą profesinės rehabilitacijos programose (darbo rinka → bedarbystės laikotarpis → švietimo sistema / dalyvavimas mokymuose).

9. Šalyje įgyvendinama švietimo ir darbo rinkos politika lemia švietimo sistemos ir darbo rinkos laukų atvirumą neįgaliesiems. Lietuvoje įgyvendinama švietimo politika formuoja bendrą švietimo sistemos lauką, jį legitimuoja ir tam tikru požiūriu turi galią keisti švietimo sistemos lauko struktūrą, jo atvirumą neįgaliųjų atžvilgiu. Analogišką poziciją galima taikyti ir apibūdinant įdarbinimo politiką, kuri ne tik atlieka reguliacinę funkciją darbo rinkos lauke, bet kartu yra ir neatsiejama neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką sąlyga, lemianti sėkmingesnį neįgaliųjų įsitraukimą į darbo rinką ir dalyvavimą joje. JT Neįgaliųjų teisių konvencijos ratifikavimas nulėmė Lietuvos įsipareigojimą įgyvendinti Konvencijos nuostatas praktiniu lygmeniu, tačiau šalies politikoje egzistuojantis atotrūkis ir nepakankamos įstatymų korekcijos sudaro kliūtis neįgaliųjų padėties pokyčiams perėjime sąveikaujančiuose švietimo sistemos ir darbo rinkos laukuose. Lietuvos švietimo politikoje egzistuojanti „specialumo“ sąvoka, pavyzdžiui, specialieji ugdymosi poreikiai, diskredituoja ir stigmatizuoja negalią turinčius asmenis, neatitinka *bendrumo* normų bei Konvencijoje deklaruojamos neįgaliųjų teisės į nediskriminavimą ir lygias galimybes. Įstatymų lygmeniu specialiojo ugdymo mokyklos nėra eliminuojamos iš švietimo sistemos lauko, be to, dėl neįgalaus moksleivio mokymas gali vykti specialiose klasėse. Švietimo sistemoje išliekantis nemažas specialiųjų mokyklų / ugdymo centrų skaičius atskleidžia, jog Neįgaliųjų teisių konvencijoje skelbiami universalūs dizaino (visiems tinkančio švietimo) ir visiškos

įtraukties (visiškos integracijos) principai (24 str.) Lietuvos švietimo sistemoje, ypač bendrojo ugdymo grandyje, dar lieka neįgyvendinti. Remiantis neįgaliųjų dalyvavimo švietimo sistemoje statistiniais rodikliais, Lietuvoje tik kas antras negalią turintis jaunas asmuo, baigęs bendrojo / specialaus ugdymo švietimo instituciją, tęsia mokymąsi profesinėje ar aukštojoje mokykloje. Likusieji neįgalieji apsiriboja bendrojo ugdymo sistemos baigimu ir taip iškrenta iš švietimo sistemos, neįgiję profesijos / specialybės, susidurdami su nesėkmingo perėjimo į darbo rinką / nedarbo rizika. Tokios tendencijos atskleidžia, jog egzistuoja neįgaliųjų perėjimą iš bendrojo ugdymo į profesinio ar aukštojo mokslo sistemas neigiamai paveikiančios sąlygos (ne visiška integracija, universalus dizaino principų neužtikrinimas, bendrųjų ugdymo standartų neatitikimas, nepritaikyta mokymo aplinka, specialistų trūkumas ir kt.). Ankstyvas pasitraukimas / iškritimas iš švietimo sistemos mažina sėkmingo neįgalaus jaunimo perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką galimybes ir kelia ilgalaikio nedarbo riziką. Nuo 2009 m. įsigaliojusios Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymo pataisos suteikia galimybę sunkią negalią (iki 25 proc. darbingumo lygį) turintiems neįgaliesiems registruotis Darbo biržoje „darbo ieškančio asmens“ statusu, tačiau minėtas įstatymas prieštarauja NDNT asmens darbingumo lygio apibrėžimui, kuriame teigiama, jog asmuo, kuriam nustatytas 0–25 % darbingumo lygis, laikomas *nedarbingu*. Nedarbingumo sąvoka prieštarauja ir Lietuvoje įgyvendinamos neįgaliųjų užimtumo politikos gairėms bei ADRP priemonėms bei sąlygoja neįgaliųjų asmenų segregaciją ir diskriminaciją darbo rinkoje. Be to, nedarbingumo terminas neatitinka Neįgaliųjų teisių konvencijos 27 str. nuostatų, kuriame apibrėžiama neįgaliųjų teisė turėti lygias galimybes ir nepatirti diskriminacijos dėl neįgalumo visais klausimais, susijusiais su visomis užimtumo formomis, įskaitant įdarbinimo sąlygas, priėmimo į darbą procedūras ir kt. Dėl šių priežasčių nedarbingumo sąvoka turi būti eliminuota iš visų neįgaliųjų socialinės politikos sričių, didinant neįgaliųjų įdarbinimo galimybes atvirumu grįstoje darbo rinkoje, profesinio mokymo ir darbo sąlygų užtikrinimą viešajame ir privačiame sektoriuose.

REFERENCES / LITERATŪRA

1. Adomavičienė A., Jamontaitė, I. E., Bernatavičius, J., & Būtėnaitė, L. (2012). Asmenų po nugaros smegenų pažeidimo įsidarbinimo ypatumai. *Sveikatos mokslai*, 22 (3), 40-44.
2. Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
3. Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2003). *Įvadas į refleksyviają sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos.
4. Bowe, F. G. (2003). Transition for Deaf and Hard-of-Hearing Students: A Blueprint for Change. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 8 (4), 485-493.
5. Brazienė, R., & Dorelaitienė, A. (2012). Transition of Youth from Education to the Labour Market: The Case of Lithuania. *Socialiniai mokslai*, 3 (77), 30-40.
6. Brazienė, R., Dorelaitienė, A., & Žalkauskaitė, U. (2013). Youth not in Education, Employment or Training in Lithuania: Subjective Evaluation of Experiences and Possibilities in the Labour Market. *Socialiniai mokslai*, 81 (3), 55-64.
7. Brazienė, R., & Merkys, G. (2013). Lietuvos jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką: teorinės prielaidos ir empiriniai radiniai. *Filosofija. Sociologija*, 24 (2), 82-91.
8. Brazienė, R., & Mikutavičienė, I. (2013). Lietuvos jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką: švietimo, darbo ir užimtumo politikos aspektas. *Viešojo politika ir administravimas*, 12 (1), 108-119.
9. Carter, E. W., Ditchman, N., Sun, Y., Trainor, A. A., Swedeen, B., & Owens, L. (2010). Community-Based Summer Work Experiences of Adolescents With High-Incidence Disabilities. *Exceptional Children*, 76 (2), 194-212.
10. Charema, J. (2013). Transition of Students with Disabilities to Post-Secondary Education or Work Environment. *Studies on Home and Community Science*, 7 (3), 151-156.
11. Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
12. Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (4th ed.). California, Thousand Oaks: Sage Publications.
13. Davies, P. S., Rupp, K., & Wittenburg, D. C. (2009). A Life-cycle Perspective on the Transition to Adulthood among Children Receiving Supplemental Security Income Payments. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 30, 133-151.
14. Fichten, C., Shirley, J., Havel, A., Barile, M., Ferraro, V., & Landry, M. (2012). What Happens after Graduation? Outcomes, Employment, and Recommendations of Recent Junior / Community College Graduates with and without Disabilities. *Disability & Rehabilitation*, 34 (11), 917-924.
15. Gillies, J. (2012). University Graduates with a Disability: The Transition to the Workforce. *Disability Studies Quarterly*, 32 (3) [žiūrėta 2015-02-11 / version valid as of Feb 11, 2015]. Prieiga per internetą / available online at: <http://dsq-sds.org/article/view/3281/3115>.

16. Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday Anchor.
17. Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Pelican Books.
18. Grincevičienė V. (2005). Ugdymo veikėjų požiūris į negalia turinčius vaikus. *Mokytojų ugdymas*, 4, 101-106.
19. Gudonis V., & Mockevičiūtė M. (2008). Pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių vaikus bendrojo lavinimo mokykloje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4 (20), 131-139.
20. Honeycutt, T., & Wittenburg, D. (2012). *Identifying Transition-age Youth with Disabilities Using Existing Surveys*. Princeton: Mathematica Policy Research.
21. Izzo, M. V., & Lamb. P. (2003). Developing Self-Determination through Career Development Activities: Implications for Vocational Rehabilitation Counselors. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 19, 71-78.
22. Jasiukevičiūtė, T. (2014). *Priklausomų nuo alkoholio asmenų tapatumo rekonstravimas blaivybės periodu*. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, Sociologija 05S). Vilniaus universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centras.
23. Jones, M. K., Latreille, P. L., & Sloane, P. J. (2003). *Disability, Gender and the Labour Market*. *Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor*. Discussion paper No. 936, November 2003.
24. Jurgaitytė-Avižienė, A. (2012). Ką turėtų žinoti psichologas prieš naudodamas grindžiamąją teoriją savo tyrimuose? *Psichologija*, 45, 103-115.
25. Kriščiūnas, A., Samėnienė, J., & Stapulionytė, R. (2005). Profesinė rehabilitacija ir naujas požiūris vertinant neįgaliųjų darbingumą. *Sveikatos mokslai*, 3 (40), 82-85.
26. Kuodytė, V., & Pajarskienė, B. (2012). Asmenų su fizine negalia integracijos psichosocialiniai aspektai darbo kontekste: literatūros apžvalga. *Visuomenės sveikata*, 4 (59), 15-25.
27. Levinson, E. M., & Palmer, J. (2005). Preparing Students for School-to-Work Transition and Postschool Life. *Counseling*, 101, 11-15.
28. *Lietuva: 2015 m. Nacionalinė reformų darbotvarkė*. (2015). Vilnius [interaktyvus / interactive] [žiūrėta 2015-06-20 / version valid as of June 20, 2015]. Prieiga per internetą / available online at: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_lithuania_lt.pdf.
29. Lorenz, D. C. (2011). A Proposed Integrative Model for Enhanced Career Development for Young Adults with Disabilities. *Adultspan Journal*, 10 (1), 24-33.
30. Magoulios, G., & Trichopoulou, A. (2012). Employment Status for People with Disabilities in Greece. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 1, 25-40.
31. Martin, J. L. (2011). *The Explanation of Social Action*. Oxford, New York: Oxford University Press.
32. Noonan, B., Gallor, S., Hensler-McGinnis, N., Fassinger, R., Wang, S., & Goodman, J. (2004). Challenge and Success: A Qualitative Study of the Career Development of Highly Achieving Women with Physical and Sensory Disabilities. *Journal of Counseling Psychology*, 51 (1), 68-80.
33. Okunevičiūtė-Neverauskienė, L. (2012). Neįgaliųjų integracija į darbo rinką: padėties vertinimas ir užimtumo didinimo galimybės. *Filosofija. Sociologija*, 2, 136-144.

34. Okunevičiūtė-Neverauskienė, L., & Moskvina, J. (2014). Pažeidžiamos gyventojų grupės: iššūkiai užimtumui. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 9, 114-128.
35. Orlova, U. L. (2014). *Socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kokybės veiksniai*. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, Sociologija 05S). Vilniaus universitetas.
36. Petružytė, D. (2008). Grindžiamosios teorijos metodologija: B. Glaser'io ir A. Strauss'o versijų palyginimas. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1, 72-89.
37. Pocius, A. (2008). Neįgalių žmonių mobilumo bei jų aktyvumo darbo rinkoje galimybių įvertinimas. *Lietuvos ekonomikos apžvalga*, 2, 15-25.
38. Rapolienė, G. (2012). *Ar senatvė yra stigma? Senėjimo tapatumas Lietuvoje*. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, Sociologija 05S). Vilniaus universitetas.
39. Rėklaitienė, D., Karpavičiūtė, S., & Požerienė, J. (2011). Fiziškai neįgalių asmenų gyvenimo kokybė darbinės veiklos ir šeiminių padėties aspektais. *Filosofija. Sociologija*, 22 (2), 187-197.
40. Rigg, J. (2005). *Labour Market Disadvantage Amongst Disabled People: A Longitudinal Perspective*. Centre for Analysis of Social Exclusion, November 2005 [interaktyvus / interactive] [žiūrėta 2014-01-16 / version valid as of Jan 16, 2014]. Prieiga per internetą / available online at: http://eprints.lse.ac.uk/6250/1/Labour_Market_Disadvantage_amongst_Disabled_People_A_longitudinal_perspective.pdf.
41. Rimaitė, A. (2009). *Genetiškai modifikuotų organizmų diskurso formavimasis Lietuvos žiniasklaidoje*. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, Sociologija 05S). Kauno technologijos universitetas.
42. Rudžinskienė, R. & Rudokaitė, J. (2014). Neįgalaus jaunimo karjeros projektavimo kompetencijų ypatumų atskleidimas žinių visuomenės kontekste. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 9, 94-104.
43. Ruolytė-Verschoore, R. (2012). *Neįgaliųjų studentų dalyvavimas Lietuvos aukštosiose mokyklose*. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, Sociologija 05S). Vytauto Didžiojo universitetas.
44. Ruškus, J. (2007). *Neįgaliųjų profesinė karjera ir jos projektavimas: būklė ir galimybės*. Tyrimo ataskaita. Prieiga per internetą / available online at: http://www.svako.lt/UserFiles/File/NKC/delfi_neig_prof_karjera.pdf.
45. Ruškus, J., & Baranauskienė, I. (2004). *Neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje: profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
46. Ruškus, J., Daugėla, M., Žukauskas, S., Blinstrubas, A., & Šaparnis, G. (2006). *Veiksniai, darantys poveikį asmenų, turinčių specialiųjų poreikių, studijoms aukštosiose mokyklose*. Tyrimo ataskaita. Šiaulių universitetas, Socialinių tyrimų mokslinis centras.
47. Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. California: Sage Publications.
48. Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.

49. Sum, A., McLaughlin, J., Khatiwada, I., & Palma, S. (2008). *The Collapse of the 2008 Summer Teen Job Market: A Record 60-Year Employment Low for the Nation's Teens*. Center for Labor Market Studies, Northeastern University Boston, Massachusetts.
50. Šėporaitytė, D., & Tereškinas, A. (2007). *Neįgaliųjų įsidarbinimo ir mokslų galimybių Lietuvoje*. Tyrimo ataskaita.
51. Šumskaitė, L. (2014). *Vyrų tėvystės praktikos*. Daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, Sociologija 05S). Vilniaus universitetas.
52. Vinikaitytė-Rušė, J., Neverdauskienė, E., & Barcytė, L. (2010). Socioedukaciniai tarpininkavimo įdarbinant neįgaliuosius aspektai: neįgaliųjų verslo plėtros centrų konsultantų patirtis. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (26), 129-135.
53. Wittenburg, D. C., & Loprest, P. J. (2007). Early Transition Experiences of Transition-age Child SSI Recipients. *Journal of Disability Policy Studies*, 18 (3), 176–187.
54. Zmitravičius, A., & Grigas, R. (2010). Kurčiųjų švietimo bruožai Lietuvoje: sutrikusios klausos mokinių ugdymo patirties sociologinis vertinimas. In V. Pruskus (ed.), *Šiuolaikinė mokykla: jaunimo savijauta, prioritetai ir nuostatos: jaunųjų sociologijos mokslininkų darbai*, (pp. 7-15). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
55. Žydžiūnaitė, V., Virbaliienė, A., & Katiliūtė, E. (2006). Grindžiamoji teorija – kokybinė edukologijos tyrimų metodologijos strategija. *Pedagogika*, 83, 57-63.
56. *2010–2020 metų Europos strategija dėl negalios. Tolesnis siekis kurti Europą be kliūčių* (2010). Europos Komisija, KOM/2010/0636.

UDK 364.65-056.26+376-056.26] (474.5) (043.3)

SL344. 2016-09-19, 2,75 leidyb. apsk. I. Tiražas 50 egz. Užsakymas 360.
Išleido Kauno technologijos universitetas, K. Donelaičio g. 73, 44249 Kaunas
Spausdino leidyklos „Technologija“ spaustuvė, Studentų g. 54, 51424 Kaunas